

Головне управління освіти і науки
Львівської обласної державної адміністрації

Львівський обласний дитячий
еколого-натуралістичний центр

ВІСНИК ПОЗАШКІЛЛЯ

Випуск № 10

Юннатівське літо

(методичні матеріали на допомогу педагогам
загальноосвітніх та позашкільних навчальних
закладів з організації дозвілля школярів влітку)

Львів – 2012

*Рекомендовано методичною радою
Львівського обласного дитячого еколого-натуралістичного центру*

ЮННАТІВСЬКЕ ЛІТО

(Методичні матеріали на допомогу педагогам загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів з організації дозвілля школярів влітку)

У віснику висвітлено питання щодо змісту та форм організації діяльності позашкільних навчальних закладів еколого-натуралістичного спрямування під час літніх канікул, подаються поради з організації відпочинку дітей у профільному навчально-оздоровчому таборі «Юннат» та літній школі «Дивосвіт».

Вісник містить інформаційні матеріали Державного управління охорони навколишнього природного середовища в Львівській області, обласного виробничого управління водного господарства, обласного управління лісового і мисливського господарства про стан природних ресурсів області; сценарії екологічних заходів: свят, вечорів, ігор, усних журналів, конкурсів.

Пропоновані матеріали можуть стати практичною допомогою педагогам загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів з організації дозвілля школярів влітку.

Упорядники: *Л. Бойко, заступник директора
із навчально-виховної роботи;
Л. Кийко, директор ЛОДЕНЦ*

Комп'ютерна верстка: *Г. Малиш*

Відповідальний за випуск: *А. Кийко, директор ЛОДЕНЦ*

ЗМІСТ

ОРІЄНТОВНИЙ ПЛАН РОБОТИ ЕКОЛОГІЧНОГО НАВЧАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТАБОРУ «ЮННАТ».....	5
ПЛАН РОБОТИ ЛІТНЬОЇ ШКОЛИ «ДИВОСВІТ» ЛЬВІВСЬКОГО ОДЕНЦ.....	8
ІНФОРМАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГАМ.....	14
Об'єкти природно-заповідного фонду Львівщини	14
Водні ресурси Львівської області	18
Стан лісових ресурсів Львівської області	19
Короткі відомості про Червону книгу, історію, її зміст, категорії рослинного і тваринного світу	21
Лікарські рослини і людина	23
Характеристика найбільш поширених лікарських рослин	23
Лікарські властивості кімнатних рослин	27
Рослини і тварини – символи України	28
Орнітологічні спостереження	30
СЦЕНАРІЇ МАСОВИХ ЗАХОДІВ.....	30
Екологічна гра «Будь природі другом»	30
Брейн-ринг «Рослини нашого краю»	37
Усний журнал «Рослини у побуті та у віруваннях українців».....	38
Тематичний вечір «Таємниці народної медицини»	40
Сценарій екологічного свята «Шануймо, люди, лісу дивосвіт!»	42
Вікторина «Дивовижний світ тварин»	45
Тести: «Червона книга України»	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	47

Одним із пріоритетних напрямів роботи позашкільного навчального закладу під час літніх канікул є оздоровлення вихованців, організація їх активного і цікавого дозвілля.

Для успішної реалізації цих завдань організовується робота профільних оздоровчих таборів – структурних підрозділів позашкільних навчальних закладів.

Профільний оздоровчий табір позашкільного навчального закладу – це табір, у якому разом із довіллем-оздоровчими надаються освітні послуги, спрямовані на розвиток у дітей певних здібностей і навичок.

Метою пропонованої програми діяльності екологічного навчально-оздоровчого табору «Юннат» є створення умов для розширення екологічної компетентності дітей, організація їхнього змістового відпочинку й оздоровлення засобами екологічно спрямованої навчально-творчої діяльності під час літніх канікул.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення комплексу завдань щодо:

- розширення теоретичної компетентності (поглиблення знань із природничих дисциплін; розвиток екологічного мислення);
- розширення практичної компетентності (залучення дітей до практичної природоохоронної роботи);
- розширення творчої компетентності (розвиток здібностей до творчої та дослідницької роботи; формування здатності до самоосвіти та саморефлексії);
- розширення соціальної компетентності (формування ціннісного ставлення до навколишнього середовища; засвоєння правил поведінки в природі; формування умінь творчої взаємодії у групі).

Програма передбачає інтеграцію теоретичного матеріалу та практичної навчально-творчої діяльності вихованців, що визначає вибір форм і методів навчально-виховної роботи.

Серед організаційних форм навчально-виховної роботи основними є:

-**пізнавальні**: заняття за короткостроковими навчальними програмами, екскурсії в природу, заняття-тренінги;

-**пізнавально-розважальні**: тематичні заходи, свята, усні екологічні журнали тощо;

-**практичні**:

•**натуралістична діяльність**: робота в кучку живої природи, вольєрах; догляд за рослинами на НДЗД;

•**дослідницькі**: проведення спостережень (метеорологічних, гідрологічних, ботанічних, орнітологічних, ентомологічних тощо); дослідження природних комплексів рідного краю; складання колекцій, гербаріїв;

•**просвітницька діяльність**: виготовлення інформаційного й агітаційного матеріалу (листівки, пам'ятки, бюлетені);

•**презентаційна діяльність**: виставки-презентації творчих робіт (малюнки, плакати, газети, роботи з природного матеріалу);

-**оздоровчо-виховні**: ранкова зарядка, фізкультурно-оздоровчі заходи, еколого-красознавчі естафети; уроки під блакитним небом за методиками В.Сухомлинського (уроки доброти, здоров'я, милування тощо);

-оздоровчо-дозвіллєві: гартування, відпочинок у природному середовищі (біля водойм, у лісі тощо), рухливі ігри та розваги тощо.

Програма орієнтована на учнів 5-9 класів. Рівень їхньої теоретичної та практичної підготовки може бути різним, проте бажання пізнавати природу, піклуватися про неї – спільними. Базовий рівень знань вихованців визначається змістом природничих дисциплін загальноосвітніх навчальних закладів (5,6 кл. – «Природознавство», «Рідний край»; 7-й кл. – «Біологія рослин»; 8-й кл. – «Біологія тварин»), рівень практичної підготовки – змістом роботи творчих об'єднань еколого-натуралістичного та еколого-красознавчого напрямку позашкільних навчальних закладів.

Особливості організації роботи табору:

-тривалість зміни – 14 днів;

-термін перебування дітей – з 9.00 до 16.00;

-обов'язкові щоденні елементи роботи: організаційна лінійка, рухливі ігри та розваги на свіжому повітрі; заняття за короткостроковою освітньою програмою екологічного спрямування; прак-

тичні види навчально-творчої діяльності; оздоровчо-дозвіллеві заходи; робота творчих груп; майстер-класи;

-тривалість занять за короткостроковими навчальними програмами, тренінгових занять – до 45 хв., тематичних заходів – до 60 хв.; навчальних екскурсій – від 1,5 до 2,5 год.

Для зручності використання зміст програми подано у структурі орієнтовного плану роботи на одну зміну тривалістю 14 днів. [6, 7, 11].

ОРІЄНТОВНИЙ ПЛАН РОБОТИ ЕКОЛОГІЧНОГО НАВЧАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТАБОРУ «ЮННАТ»

Перший день. День знайомств.

- ◇ Організаційна лінійка.
- ◇ Відкриття зміни табору «Юннат».
- ◇ *Організаційне заняття*. Ознайомлення з режимом дня, правилами поведінки. Інструктаж з охорони праці та техніки безпеки, правил дорожнього руху.
- ◇ «Ярмарок ідей» – колективне планування табірної зміни (діти пропонують проведення різних масових заходів, конкурсів, ігор).
- ◇ Заняття-тренінг «Давайте познайомимось».
- ◇ *Освітня програма «Екологія і діти»*. Конкурсна пізнавально-розважальна програма «Знаю я і знаєш ти: природу треба берегти!»
- ◇ Заняття екологічного відеолекторію «Ми – люди».

День другий. День юних природолюбів.

- ◇ Організаційна лінійка.
- ◇ Рухливі ігри (зарядка).
- ◇ *Освітня програма «Екологія і діти»*. Заняття 1. «Екологія як наука про взаємостосунки природи і людей» (відеолекторій).
- ◇ Виготовлення пам'яток для юних природолюбів щодо відповідальної поведінки у природному середовищі.
- ◇ Уроки під блакитним небом. Заняття-милування «Перлини природи рідного міста (села)».
- ◇ Природоохоронна акція «Природна чистота – місцям нашого відпочинку».

Третій день. День лісу (парку).

- ◇ Організаційна лінійка.
- ◇ Рухливі ігри (зарядка).
- ◇ Екскурсія до лісу (парку).
- ◇ *Освітня програма «Екологія і діти»*. Заняття 2. «Стан лісів (парків) Львівщини. Правила відповідальної поведінки дітей у лісі (парку)».
- ◇ Проведення орнітологічних спостережень, виконання завдань акції «Ітах року».
- ◇ Конкурс фоторобіт «В об'єктиві – ліс (парк)» (фотографування об'єктів природи).
- ◇ Природоохоронна акція «Увага, мурашник!».
- ◇ Конкурс фоторобіт «В об'єктиві – ліс (парк)» (комп'ютерна обробка фотоматеріалів).

Четвертий день. День цікавих подорожей.

- ◇ Організаційна лінійка.
- ◇ Рухливі ігри (зарядка).
- ◇ *Похід (за попередньо узгодженим маршрутом)*.
- ◇ *Освітня програма «Екологія і діти»*. Заняття 3. «Ландшафти Львівщини. Основні види господарської діяльності людей. Антропогенний вплив на природу».
- ◇ Виявлення випадків негативного впливу людей на природу (фотографування).

- ◇ Спостереження в природі. Збір природного матеріалу для колекцій, творчих робіт.
- ◇ Відпочинок біля водного об'єкта (на галявині, в лісі, в парку).
- ◇ Природоохоронна акція «Подякуй природі – прибери за собою».

П'ятий день. День юного дослідника.

- ◇ Організаційна лінійка.
- ◇ Рухливі ігри (зарядка).
- ◇ **Екскурсія екологічною стежкою.**
- ◇ *Освітня програма «Екологія і діти».* Заняття 4. «Види дослідницької діяльності школярів у природному середовищі. Ведення фенологічних спостережень. Спостереження: основи роботи з біноклями».
- ◇ Фотографування біологічних об'єктів.
- ◇ Робота з планами та картами місцевості. Основи топографічної підготовки: орієнтування на місцевості за планом і картою.
- ◇ Відпрацювання навичок орієнтування на місцевості. Гра «Секретний пакет».

Шостий день. День води.

- ◇ Організаційна лінійка.
- ◇ Рухливі ігри (зарядка).
- ◇ *Освітня програма «Екологія і діти».* Заняття 5. «Вода – основа життя. Екологічні проблеми води».
- ◇ Заняття екологічного відеоекторію «Вода є не всюди».
- ◇ Заняття-гра «Подорож з Гідринкою».
- ◇ Усний журнал «Річка мого дитинства». Вікторина «У царстві Нептуна».

Сьомий день. День лікарських рослин.

- ◇ Організаційна лінійка.
- ◇ Рухливі ігри (зарядка).
- ◇ *Освітня програма «Екологія і діти».* Заняття 8. «Цілоща флора Львівщини».
- ◇ Екскурсія «Лікарські рослини навчально-дослідної земельної ділянки».
- ◇ Вікторина «Рослини – захисники від радіації».
- ◇ Робота фітобару «Цілощі напої проти спеки».
- ◇ Трудова акція на навчально-дослідній земельній ділянці «Ліки навколо нас».

Восьмий день. День здоров'я.

- ◇ Організаційна лінійка.
- ◇ Рухливі ігри (зарядка).
- ◇ *Освітня програма «Екологія і діти».* Заняття 6. Заняття-тренінг «Здоровим бути модно».
- ◇ Рухливі ігри валеологічного змісту.
- ◇ Створення постерів «Бережи здоров'я змолоду».
- ◇ Робота фітобару «Перемагаємо спеку».
- ◇ Тематичний вечір «Гасмиці народної медицини».

Дев'ятий день. День біологічного різноманіття.

- ◇ Організаційна лінійка.
- ◇ Рухливі ігри (зарядка).
- ◇ *Освітня програма «Екологія і діти».* Заняття 7. «Склад біоти України», «Червона книга України. Рослинний світ». «Червона книга України. Тваринний світ».
- ◇ Гра «Що? Де? Коли?».
- ◇ Брейн-ринг «Рослини нашого краю».
- ◇ Знайомство з програмою, спрямованою на збереження біорізноманіття в межах Львівської області (наприклад, на території НПП «Сколівські Бескиди» збереження і відтворення зубра, ведмедя бурого, глухаря звичайного, тиса ягідного, гінкго дволопатевого).

Десятий день. День екологічних стежок.

- ◇ Організаційна лінійка.
- ◇ Рухливі ігри (зарядка).
- ◇ *Освітня програма «Екологія і діти»*. Заняття 9. «Екологічна освіта і виховання на природоохоронних територіях».
- ◇ Екскурсія екологічною стежкою. Допомога в проведенні благоустрою екологічних стежок.
- ◇ Фотосесія «Чарівний світ природи».

Одинадцятий день. День пам'яток природи.

- ◇ Організаційна лінійка.
- ◇ Рухливі ігри (зарядка).
- ◇ *Освітня програма «Екологія і діти»*. Заняття 10. «Природозаповідна справа на Львівщині».
- ◇ Екскурсія до найближчої пам'ятки природи.
- ◇ Вікторина «Заповідні скарби Львівщини».
- ◇ Рухливі ігри з екологічним змістом.
- ◇ Зустріч із представниками Державного управління охорони навколишнього природного середовища в Львівській області та регіональних управлінь.

Дванадцятий день. День домашніх улюбленців.

- ◇ Організаційна лінійка.
- ◇ Рухливі ігри (зарядка).
- ◇ *Освітня програма «Екологія і діти»*. Заняття 11. «Тварини рідного краю. Охорона тварин. Тваринний світ минулих віків. Одомашнення тварин».
- ◇ Конкурс творчих робіт «Мій домашній улюбленець».
- ◇ Вікторина «Чи знаєш ти що...?»
- ◇ Робота в кутку живої природи.

Тринадцятий день. День повітря.

- ◇ Організаційна лінійка.
- ◇ Рухливі ігри (зарядка).
- ◇ *Освітня програма «Екологія і діти»*. Заняття 12. «Атмосферне повітря, його значення в житті людини, тварин, рослин».
- ◇ Заняття екологічного відеолекторію «Повітря всюди і ніде».
- ◇ Дослідження впливу забрудненого повітря на стан рослин біля автошляху.
- ◇ Рухливі ігри з екологічним змістом.
- ◇ Поле чудес «Атмосфера і діяльність людини».

Чотирнадцятий день. День екологічної творчості.

- ◇ Організаційна лінійка.
- ◇ Рухливі ігри (зарядка).
- ◇ *Свято творчості*. Виставка творчих робіт вихованців «Природа і людина».
- ◇ Презентація постерів «Бережи здоров'я змолоду».
- ◇ Майстер-клас із складання декоративних композицій із природного матеріалу.
- ◇ Підведення підсумків роботи. Закриття табірної зміни.

ПЛАН РОБОТИ ЛІТНЬОЇ ШКОЛИ «ДИВОСВІТ» ЛЬВІВСЬКОГО ОДЕНЦ

Зміна «Юні ботаніки»

№ п/п	Дата	Назва заходів
1	2	3
1		Відкриття літньої школи «Дивосвіт». Організаційне заняття. Ознайомлення з режимом перебування в літній школі «Дивосвіт», правилами поведінки. Інструктаж з охорони праці та техніки безпеки, правил дорожнього руху. <i>Заняття-тренінг «Давайте познайомимось».</i> Екскурсія по ОДЕНЦ.
2		Організаційна лінійка. Рухливі ігри на свіжому повітрі. <i>Заняття 1.</i> «Квіти – чарівні супутники людини. Значення квіткових і декоративно-листяних рослин у внутрішньому та зовнішньому озелененні. Брейн-ринг «Рослини нашого краю».
3		Організаційна лінійка. Рухливі ігри на свіжому повітрі. <i>Заняття 2.</i> «Історія створення букета. Тематика і символіка квіткових композицій». Майстер-клас з виготовлення квіткових композицій. Вікторина «У царстві флори».
4		Організаційна лінійка. Рухливі ігри на свіжому повітрі. Ознайомлення з новими методами дослідництва у квітництві. <i>Заняття 3.</i> «Застосування квіткових рослин у традиційній і нетрадиційній медицині». Екскурсія в ботанічний сад ЛНУ ім.І.Франка (вул. Кирила і Мефодія). Ігри, вікторини.
5		Організаційна лінійка. Рухливі ігри на свіжому повітрі. <i>Заняття 4.</i> «Одно-, дво- та багаторічні квітково-декоративні рослини». Ботанічна естафета – теоретичний і практичний тур. Робота на навчально-дослідній земельній ділянці. Висаджування розсади квіткових рослин у відкритий ґрунт.
6		Організаційна лінійка. Заходи до Міжнародного дня захисту дітей: - конкурс малюнків «Природа очима дітей», малюнку на асфальті, виробів з пластиліну «Персонажі казок»; - майстер-класи з розмальовування яворівської забавки, виготовлення ляльки-мотанки, витинанки, квіткових композицій, виробів з бісеру; - екологічний брейн-ринг.

7	<p>Організаційна лінійка.</p> <p>Рухливі ігри на свіжому повітрі.</p> <p><i>Заняття 5.</i> «Ознайомлення з основами народної ботаніки». «Квіти – символи України».</p> <p>Усний журнал «Рослини у побуті та у віруваннях українців».</p> <p>Конкурс на кращу композицію з природного матеріалу.</p>
8	<p>Організаційна лінійка.</p> <p>Рухливі ігри на свіжому повітрі.</p> <p>Екскурсія в музей М.Грушевського.</p> <p>Зустріч з науковцями музею М.Грушевського.</p> <p>Творча година “Розмова з квіткою”.</p>
9	<p>Організаційна лінійка.</p> <p>Рухливі ігри на свіжому повітрі.</p> <p><i>Заняття 6.</i> «Лікарські рослини та їх використання. Надання першої допомоги при отруєнні та опіках».</p> <p>Тематичне свято «Таємниці народної медицини».</p>
10	<p>Організаційна лінійка.</p> <p>Рухливі ігри на свіжому повітрі.</p> <p>День благоустрою парку “Залізни Води” (розчистка джерел, прибирання території парку).</p> <p>Навчання-тренінг “Як організувати природоохоронну акцію: “Первоцвіти просять захисту”.</p> <p>Закриття зміни літньої школи «Дивосвіт» Львівського ОДЕНЦ, підведення підсумків роботи.</p>

Зміна «Юні зоологи»

№ п/п	Дата	Назва заходів
1	2	3
1		<p>Відкриття зміни «Юний еколог» школи «Дивосвіт».</p> <p>Організаційне заняття. Ознайомлення з режимом перебування в літній школі «Дивосвіт», правилами поведінки. Інструктаж з охорони праці та техніки безпеки, правил дорожнього руху.</p> <p><i>Заняття-тренінг</i> «Давайте познайомимось».</p> <p>Екскурсія по ОДЕНЦ..</p>
2		<p>Організаційна лінійка.</p> <p>Рухливі ігри на свіжому повітрі.</p> <p><i>Заняття 1.</i> «Законодавчі акти України на захист тварин. Національні природні та регіональні ландшафтні парки Львівщини: їх роль в захисті тварин».</p> <p>Робота в кутку живої природи ЛЮДЕНЦ.</p> <p>Перегляд відеофільму “Тваринний світ нашого краю”.</p>

3	<p>Організаційна лінійка.</p> <p>Рухливі ігри на свіжому повітрі.</p> <p><i>Заняття 2.</i> «Хвороби тварин і їх профілактика».</p> <p>Екскурсія в Львівський національний університет ветеринарної медицини і біотехнологій ім. Гжицького на кафедру терапії та на кафедру патанатомії.</p>
4	<p>Організаційна лінійка.</p> <p>Рухливі ігри на свіжому повітрі.</p> <p><i>Заняття 3.</i> «Ознайомлення з новими методами дослідництва у зоології».</p> <p>Методика проведення дослідів з тваринами.</p> <p>Робота в кутку живої природи: догляд за тваринами в тераріумах.</p> <p>Вікторина «Цікава зоологія».</p>
5	<p>Організаційна лінійка.</p> <p>Рухливі ігри на свіжому повітрі.</p> <p><i>Заняття 4.</i> «Червона книга України. Тваринний світ».</p> <p>Навчання-тренінг “Організація природоохоронних акцій з охорони тваринного світу”.</p> <p>Екскурсія в зоомузей ЛНУ ім.І.Франка.</p>
6	<p>Організаційна лінійка.</p> <p>Рухливі ігри на свіжому повітрі.</p> <p><i>Заняття 5.</i> «Птахи – наші друзі. Методика орнітологічних спостережень».</p> <p>Екскурсія в парк «Залізни води». Проведення орнітологічних спостережень, виконання завдань акції «Птах року».</p> <p>Конкурс на краще оповідання про птахів.</p>
7	<p>Організаційна лінійка.</p> <p>Рухливі ігри на свіжому повітрі.</p> <p><i>Заняття 6.</i> «Акваріум – мікросвіт для гідробіонтів. Акваріум і фітотерапія».</p> <p>Робота в кутку живої природи: догляд за акваріумами.</p> <p>Перегляд відеофільму про різноманіття підводного світу.</p>
8	<p>Організаційна лінійка.</p> <p>Рухливі ігри на свіжому повітрі.</p> <p>Екскурсія в Стрийський парк до озера.</p> <p>Творча година “Як тварини розмовляють”.</p> <p>Робота в кутку живої природи: догляд за сільськогосподарськими та декоративними птахами.</p> <p>Заготівля кормів для тварин зоокомплексу ЛОДЕНЦ.</p>
9	<p>Організаційна лінійка.</p> <p>Рухливі ігри на свіжому повітрі.</p> <p>Одноденний похід у Зубрівський лісопарк з метою ознайомлення та визначення фауни нашої місцевості.</p> <p>Природоохоронна акція «Природна чистота – місцям нашого відпочинку».</p>

10		Організаційна лінійка. Рухливі ігри на свіжому повітрі. <i>Заняття 7.</i> «Тварини рідного краю. Охорона тварин. Тваринний світ минулих віків. Одомашнення тварин». Конкурс творчих робіт «Мій домашній улюбленець». Вікторина «Чи знаєш ти що...?» Закриття зміни літньої школи «Дивосвіт» Львівського ОДЕНЦ, підведення підсумків роботи.
----	--	--

Зміна «Юні друзі природи»

№ п/п	Дата	Назва заходів
1	2	3
1		Відкриття зміни «Юний еколог» школи «Дивосвіт». Організаційне заняття. Ознайомлення з режимом перебування в літній школі «Дивосвіт», правилами поведінки. Інструктаж з охорони праці та техніки безпеки, правил дорожнього руху. <i>Заняття-тренінг</i> «Давайте познайомимось». Екскурсія по ОДЕНЦ.
2		Організаційна лінійка. Рухливі ігри на свіжому повітрі. <i>Заняття 1.</i> «Сучасні екологічні проблеми України та Львівщини». Конкурсна пізнавально-розважальна програма «Знаю я і знаєш ти: природу треба берегти!» Перегляд відеофільму “Подорож в країну Юннатію”.
3		Організаційна лінійка. Рухливі ігри на свіжому повітрі. <i>Заняття 2.</i> Заняття-тренінг «Здоровим бути модно». Створення постерів «Бережи здоров'я змолоду». Робота фітобару «Перемагаємо спеку». Тематичне свято «Тасмниці народної медицини».
4		Організаційна лінійка. Рухливі ігри на свіжому повітрі. <i>Заняття 3.</i> «Природні заповідники, національні природні та регіональні ландшафтні парки Львівщини». Екскурсія в Стрийський парк – парк-пам'ятку садово-паркового мистецтва. Вікторина “Заповідні скарби Львівщини”.
5		Організаційна лінійка. Рухливі ігри на свіжому повітрі. <i>Заняття 4.</i> «Громадські екологічні організації України. Їх роль в охороні біотичного та ландшафтного різноманіття». Конкурс на кращий плакат та малюнок на екологічну тематику.
6		Організаційна лінійка. Рухливі ігри на свіжому повітрі. <i>Заняття 5.</i> «Туризм і довкілля». Похід у Винниківський лісопарк (Чортові скелі).

7		Організаційна лінійка. Рухливі ігри на свіжому повітрі. <i>Заняття 6.</i> «Червона книга України». Навчання-тренінг “Організація природоохоронних акцій з охорони тваринного світу”, “Перша допомога хворим тваринам”. Ігри. Вікторини.
8		Організаційна лінійка. Рухливі ігри на свіжому повітрі. <i>Заняття 7.</i> «Природа одвічно мудра (народний календар, погодні прогнози, повір'я, легенди)». Усний журнал «Рослини у побуті та у віруваннях українців». Екскурсія в зоомузей ЛНУ ім. Ів.Франка.
9		Організаційна лінійка. Рухливі ігри на свіжому повітрі. <i>Заняття 8.</i> «Екологія і право». Зустріч з працівниками Державного управління екології та природних ресурсів в Львівській області. Робота на навчально-дослідній земельній ділянці ЛОДЕНЦ.
10		Організаційна лінійка. Рухливі ігри на свіжому повітрі. Усний журнал “Зелені дати календаря”. Перегляд відеофільму на природоохоронну тематику із відеотеки «Екосвіт» ЛОДЕНЦ. Закриття зміни літньої школи «Дивосвіт» Львівського ОДЕНЦ, підведення підсумків роботи.

Зміна «Юний еколог»

№ п/п	Дата	Назва заходів
1	2	3
1		Відкриття зміни «Юний еколог» школи «Дивосвіт». Організаційне заняття. Ознайомлення з режимом перебування в літній школі «Дивосвіт», правилами поведінки. Інструктаж з охорони праці та техніки безпеки, правил дорожнього руху. <i>Заняття-тренінг</i> «Давайте познайомимось». Екскурсія по ОДЕНЦ.
2		Організаційна лінійка. Рухливі ігри на свіжому повітрі. Освітня програма «Екологія і діти». <i>Заняття 1.</i> «Екологія як наука про взаємостосунки природи і людей». Виготовлення пам'яток для юних природолюбів щодо відповідальної поведінки у природному середовищі. Змагання з шашок, шахів.
3		Організаційна лінійка. Рухливі ігри на свіжому повітрі. <i>Заняття 2.</i> «Національні природні та регіональні ландшафтні парки Львівщини». Майстер-клас із складання декоративних композицій «Фарби літа». Ігри екологічного змісту на майданчику ЛОДЕНЦ.

4	Організаційна лінійка. Рухливі ігри на свіжому повітрі. <i>Заняття 3.</i> «Парк – пам'ятка садово-паркового мистецтва». Заняття-милування «Перлини природи рідного міста» (Екскурсія в Стрийський парк).
5	Організаційна лінійка. Рухливі ігри на свіжому повітрі. <i>Заняття 4.</i> «Природа навколо нас». Конкурс фоторобіт «В об'єктиві – природа»(фотографування об'єктів природи). Гра-конкурс «Кращий знавець біорізноманіття Землі».
6	Організаційна лінійка. Рухливі ігри на свіжому повітрі. <i>Заняття 5.</i> «Стан лісів Львівщини». Правила відповідальної поведінки дітей у лісі. (Екскурсія у Винниківський ліс).
7	Організаційна лінійка. Рухливі ігри на свіжому повітрі. <i>Заняття 6.</i> «Рослини рідного краю. Охорона рослин». Рослини екологічної стежки ЛОДЕНЦ. Майстер-клас “Гербаризація рослин”.
8	Організаційна лінійка. Рухливі ігри на свіжому повітрі. <i>Заняття 7.</i> «Тварини рідного краю. Охорона тварин». Робота в кутку живої природи. Комп'ютерна обробка фотоматеріалів конкурсу «В об'єктиві – природа». Підведення підсумків конкурсу. Гра-змагання «Зоо-лото».
9	Організаційна лінійка. Рухливі ігри на свіжому повітрі. <i>Заняття 8.</i> «Види дослідницької діяльності школярів у природному середовищі». Фенологічні спостереження. Гра-змагання «Фіто-лото».
10	Організаційна лінійка. Рухливі ігри на свіжому повітрі. <i>Заняття 9.</i> «Природа одвічно мудра» (народний календар, погодні прогнози, повір'я, легенди). Усний журнал «Рослини у побуті та у віруваннях українців».
11	Організаційна лінійка. Рухливі ігри на свіжому повітрі. <i>Заняття 10.</i> «Цілюща флора Львівщини». Робота фітобару «Цілющі напої від спеки». Трудова акція на навчально-дослідній земельній ділянці «Ліки навколо нас».
12	Організаційна лінійка. Рухливі ігри на свіжому повітрі. <i>Заняття 11.</i> «Вода – основа життя». Перегляд та обговорення відеофільму «Подорож краплини води». Майстер-клас з виготовлення ляльки-мотанки.

13	Організаційна лінійка. Рухливі ігри на свіжому повітрі. <i>Заняття 12.</i> «Здоров'я природи - здоров'я людини» Перегляд та обговорення відеофільму про побутові відходи. «Даруй добро природі» (толока на території ЛЮДЕНЦ, робота в пейзажному саду на навчально-дослідній земельній ділянці).
14	Організаційна лінійка. Рухливі ігри на свіжому повітрі. «Мої таланти» (конкурс віршів, пісень, малюнків тощо на природничу тематику). Закриття зміни літньої школи «Дивосвіт» Львівського ОДЕНЦ, підведення підсумків роботи.

ІНФОРМАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГАМ

Об'єкти природно-заповідного фонду Львівщини

На території Львівської області функціонує 326 заповідних об'єктів загальною площею 132854,36 га, що становить 6,1 % площі області. 24 заповідних об'єкти області загальною площею 49264,4 га мають загальнодержавне та 302 об'єкти площею 83890,96 га — місцевого значення. В складі ПЗФ області є всі категорії заповідності: природний заповідник, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, ботанічні сади, дендропарки, парки — пам'ятки садово-паркового мистецтва. Найбільшу площу в структурі природно-заповідного фонду області займають національні природні парки — Сколівські Besкиди та Яворівський, регіональні ландшафтні парки та заказники. Понад 65 % всієї площі природно-заповідного фонду Львівщини займають лісові формації та угруповання, значно нижчий відсоток лучних, лучно-степових, лучно-болотних та водно-болотних формацій. Існуючий показник заповідності в області (6,1 %), хоча й вищий від середнього для України на 1,4%, проте істотно нижчий від сусідніх європейських країн та середнього для Європи.

Розвиток заповідної справи є одним із найважливіших пріоритетів державної екологічної політики України, а отже, одним з провідних напрямів екологічної стратегії області. У результаті її реалізації площа природно-заповідного фонду Львівської області з 1994 року збільшилася удвічі. З урахуванням природно-історичних та фізико-географічних особливостей регіону оптимальним на сьогодні для області варто вважати показник заповідності на рівні 10 %.

Територія Львівської області характеризується широким ландшафтным та природно-географічним різноманіттям — в її межах налічується 9 природних зон, відмінних за геолого-геоморфологічною будовою, ґрунтово-кліматичними умовами, флористичними і геоландшафтними особливостями, в тому числі, Розточчя і Карпати. Цей фактор є визначальним у формуванні і територіальному розміщенні природно-заповідних об'єктів.

Природний заповідник «Розточчя» розташований у Яворівському районі і належить до складу міжнародного біорезервату «Розточчя». Створений у 1985 році для збереження унікальних сосново-букових і сосново-дубово-букових лісів на площі 2084,5 га. Поверхня заповідника — горбисте пасмо асиметричної форми, розчленоване мережею річкових долин з максимальною висотою 409 м, яка є частиною Головного Європейського вододілу.

На території заповідника поєднуються ареали багатьох європейських видів дерев і чагарників, зокрема, соснови та букові ліси. Флора заповідника відзначається багатим видовим складом: виявлено 885 видів судинних рослин, 212 мохоподібних, 365 видів грибів і 65 видів лишайників. Загалом тут нараховується 30 Червонокнижних видів рослин. Виявлено 17 видів земноводних і пла-

зунів, з них 2 види плазунів (міянка та полоз лісовий) занесені до Червоної книги України. Тут гніздяться близько 170 видів птахів, у т.ч. 18 видів, занесених до Червоної книги України (лелека чорний, скопа, орлан-білохвіст та інші). Зареєстровано 43 види ссавців, типовими є цінні мисливські види: козуля, свиня дика, лисиця, куниця лісова, тхір чорний, заєць сірий; трапляється вовк. Із ссавців, занесених до Червоної книги України, у заповіднику водяться кутора мала, нічниця ставкова, широковоух європейський, борсук, горностай, видра річкова. Функціонує навчально-просвітницький екологічний центр, у складі якого діють Музей природи, зоокуток, колекційна ділянка рідкісних рослин; працює гурток «Зелена школа».

Із заповідних об'єктів найвищого ступеня заповідання на території Львівщини знаходиться складова першого в Європі міжнародного тристороннього польсько-українсько-словацького біосферного заповідника «Східні Карпати» — регіональний ландшафтний парк «Надсянський».

Національні природні парки є природоохоронними, рекреаційними, культурно-освітніми, науково-дослідними установами загальнодержавного значення, на території яких з урахуванням природоохоронної, оздоровчої, наукової, рекреаційної, історикокультурної та інших цінностей природних комплексів та об'єктів, їх особливостей встановлюється диференційований режим охорони, відтворення та використання.

НПП «Сколівські Бескиди» розташовано на територіях Дрогобицького, Сколівського та Турківського районів. Охоронний режим встановлено з 1999 року. Площа парку становить 35 684 га. Середньовисокі (1000 — 1100 м над рівнем моря; найвища вершина — г. Парашка, 1268 м) гірські хребти Бескидів орієнтовані у північно-західному напрямку. Північно-східні схили хребтів, де є виходи твердих порід флішу, стрімкі, південно-західні — пологіші. Річкову мережу формують Стрий та Опір з численними притоками. У складі флори є близько 700 видів судинних рослин, 30 з яких занесено до Червоної книги України. Рослинність типова для НПП «Сколівські Бескиди» - регіону Бескидів — тут переважають корінні чисті й мішані букові та ялицеві ліси. Рідко трапляються природні смерекові фітоценози. Більш поширеними є позідні смеречники (на місці корінних деревостанів). Збереглися також фрагменти 150 — 200-річних букових та ялицево-букових фітоценозів пралісового типу.

На території парку виявлено ряд рідкісних для Карпат фітоценозів, зокрема яличники з переважанням у трав'яному покриві папороті, листовика сколопендрового; букові ліси з покривом із лунарії оживаючої та цибулі ведмежої, явірника з покривом зі скополії карніолійської. До рідкісних належать болотні угруповання (озеро Журавлине поблизу с. Кам'янки, верхове болото поблизу с. Завадки). Є ділянки післялісових лук, зокрема на Росохацьких полонинах, біля г. Парашка, на хребті Дмитрівка. Серед видів тварин, занесених до Червоної книги України, тут трапляються зубр, рись звичайна, кіт лісовий, лелека чорний, сичик-горобець, пугач, саламандра плямиста, підковоніс малий, широковоух європейський, харіус європейський та інші. На території парку є Урицькі скелі — яменські пісковики зі слідами лавів та врубів від наскельного оборонного комплексу князград Таустань (середина 15 ст.). Прокладено систему еколого-пізнавальних стежок та туристичних маршрутів, облаштовано 4 зони відпочинку. У парку проводиться еколого-просвітницька робота зі школярами та відвідувачами.

Яворівський національний природний парк знаходиться у Яворівському районі і також включений до складу міжнародного біорезервату «Розточчя». Охоронний режим встановлено з 1998 року з метою збереження, відтворення і раціонального використання типових і унікальних лісостепових ландшафтів та інших природних комплексів у межах Розточчя. Площа парку становить 7108 га, які знаходяться на Головному Європейському вододілі між басейнами Чорного і Балтійського морів. Найбільшим водотоком є річка Верещиця (притока Дністра).

Понад 90% території парку вкрито лісовою рослинністю. Переважають соснові та букові ліси, менші площі займають ліси з домінуванням дуба звичайного, граба, вільхи чорної. У флорі налічується 707 видів рослин, 20 з яких занесено до Червоної книги України, один вид (товстянка двоколірна) занесено до Червоного списку видів МСОП, два види перебувають під охороною Бернської конвенції (сальвінія плаваюча та зозуліні черевички справжні). Тут росте близько 200 видів лікарських рослин. У фауні хребетних тварин парку та його околиць 24 види риб, 11 видів земноводних, 6 — плазунів і 52 — ссавців. Дуже різноманітна є орнітофауна. З 202 наявних видів птахів тут

гніздяться 135 видів, з них 46 залишаються зимувати. З рідкісних птахів водяться підорлик малий, лелека чорний, змієд, орлан-білохвіст, лунь польовий, шуліка рудий, скопа, сова довгохвоста, пугач, журавель сірий, чернь білоока, гоголь, коловодник ставковий, сорокопуд сірий та інші. Типові види ссавців: козуля європейська, свиня дика, заєць сірий, лисиця, куниця лісова, тхір темний, білка. Рідше трапляються олень благородний та лось. Водяться також борсук, горностай та видра річкова, занесені до Червоної книги України. Виявлено 11 видів Червонокнижних комах.

Парк має значний потенціал для розвитку екологопізнавального, культурологічного, сакрального, а також спортивного (кінного, велосипедного та лижного) туризму, автобусно-пішохідні пізнавальні маршрути, 4 еколого-пізнавальні стежки, обладнано 4 стаціонарні зони для відпочинку.

В сучасних умовах спостерігається посилене прагнення людей до спілкування з природою та відвідування національних природних парків. У багатьох випадках інтенсивний рекреаційний прес негативно впливає на паркові екосистеми. Для розвантаження національних парків з рекреаційною ціллю створюються регіональні ландшафтні парки (РЛП) у типових для регіонів ландшафтних комплексах. На території регіональних ландшафтних природних парків проводиться господарська діяльність, проте її форми не порушують природних ландшафтних цінностей та їх рекреаційного значення. Окремі цікаві у науково-природничому аспекті ділянки на території РЛП охороняються як пам'ятки природи.

Регіональний ландшафтний парк «Знесіння», площею 312,0 га, розташований у північно-східній частині м. Львова. Головне завдання парку — зберегти природні ландшафти і самотутній архітектурно-історичний ансамбль, пристосовавши його до рекреаційних потреб мешканців та гостей Львова. РЛП «Знесіння» — унікальний заповідний об'єкт, оскільки знаходиться в межах великого міста на природно-географічному пасмі Розточчя, що й визначає його ландшафтне різноманіття. За найвищими пагорбами «Знесіння» закріпились давні історичні топоніми: «Гора Лева», «Гора Баба», «Гора Хомець», «Гора Стефана», «Род-Гора» тощо. У флористичному аспекті найцікавішою є Гора Хомець, на південному схилі якої сформувався унікальний комплекс типової степової рослинності.

Орнітофауна РЛП «Знесіння» доволі різноманітна, типова для регіону Розточчя, щоправда, з деяким «урбаністичним» ухилом. Найпоширенішим птахом-хижак є сіра сова. Останніми роками у Львівських парках все частіше трапляється червонокнижна сова довгохвоста, яка до цього вважалась типовим мешканцем Карпат. Із ссавців звичними є їжак європейський, куниця лісова, заєць-русак та різноманітні мишовидні.

У межах РЛП «Знесіння» є багато цікавих пам'яток природи: потоки Хомець та Глибокий; геологічних (скам'янілі залишки дерев та вапнякові відслонення з відбитками доісторичних морських організмів); історичних (поганське капище, «Світovidове поле», «Гора Баба», «Род-Гора»); археологічних (сліди поселень 4-2 ст. до н.е., залишки слов'янських городищ 10-13 ст.); архітектурних (церква Вознесіння 16-20 ст., костел св. Войцеха 16 ст., церква св. Іллі 17 ст.). Вони становлять значний інтерес для відвідувачів парку, які цікавляться історією нашого краю.

На території РЛП «Знесіння» розташований Музей народної архітектури і побуту «Шевченківський гай». Оскільки рельєф цієї території різноманітний, порізаний старими балками, має багато мікроформ, існує можливість вписати архітектурні експонати в ландшафт, близький до природи етнографічних зон. На території 10 етнозон Музею — Бойківщини, Гуцульщини, Лемківщини, Поділля, Полісся, Волині, рівнинного Закарпаття, Покуття, Буковини та Львівщини — розташовано 124 пам'ятки архітектури із західних областей України, котрі об'єднані в 54 садиби. У 30-х роках 20 ст. вдалося перевезти до Львова шедевр української народної архітектури — Миколаївську церкву 1763 року з с. Кривки Турківського району, яка у 2004 році була включена до спадщини ЮНЕСКО.

Регіональний ландшафтний парк «Надсянський», площею 19428 га, розташований у Турківському районі на прикордонні з Республікою Польщею. Він створювався з метою збереження у природному стані типових або унікальних природних та історико-культурних комплексів та об'єктів, організації екотуризму та еколого-освітньої роботи.

Парк розташований у межах геоморфологічного району Стрийсько-Сянської верховини. Разом з прилеглим польським ландшафтним парком «Долина Сяну» (35635 га) він утворює єдиний природний комплекс, що має важливе значення для підтримання гідрологічного режиму гірської річки Сян, правої притоки Вісли. Землі РЛП розташовані на висоті 650 — 950 м. н. р. м. Найвищі верши-

ни парку — Сянківська Кичера (870 м), Кичерка (769 м), Вершок (815 м), Сянський (884 м) та Бучок (950 м). Панівним типом рослинності парку є лісові формації, які утворюють два високі пояси — букових та ялицево-букових лісів. На південних сонячних схилах трапляються свіжі субучини. На північних мегасхилах збереглися рештки природних ялицевих бучин та букових яличин. Північний мегасхил Бескид знаходиться в зоні так званої «дошової тіні», що характеризується високою хмарністю. Внаслідок агрокультурного впливу на місці лісів на значній площі виникли післялісові луки та пасовища — щучники, кострічники та інші, які мають вагоме значення для гірського тваринництва.

У РЛП росте понад 750 видів судинних рослин, з яких близько 50 рідкісні і підлягають охороні: ясен звичайний, в'яз гірський, липа серцелиста, порічки чорні, агрус відхилений, барбарис звичайний. Понад 30 видів рослин, що ростуть у парку, занесено до Червоної книги України. Це плаун колючий, баранець звичайний, цибуля ведмежа, шафран Гейфелів, підсніжник звичайний, беладонна звичайна, любка дволиста та широколиста, зозуліні сльози яйцевидні.

Завдяки значним змінам у структурі природних ландшафтів видовий склад тварин відносно бідний. Із рептилій трапляються саламандра плямиста, гадюка звичайна, вужі водяний та звичайний.

До рідкісних видів орнітофауни належать підорлик малий, пугач, лелеки білий та чорний. З великих ссавців поширена дика свиня, олень благородний, козуля європейська, бобер. Зрідка трапляються хижі звірі — ведмідь бурий, вовк, куниця лісова, борсук звичайний, дикий кіт, рись. У водах Сяну водяться: форель струмкова, харіус, марена звичайна.

Окремі території парку мають еталонне значення для реконструкції вторинних смеречин, відтворення корінних лісів та ведення лісового господарства на природних засадах.

Регіональний ландшафтний парк «Верхньодністровські Бескиди», площею 8356 га, утворений з метою збереження у верхів'ї басейну Дністра природних територіальних комплексів, цінних у науково-природничому, рекреаційному та туристичному аспектах. РЛП розташований в межах висот 600 — 1022 м н. р. м. у Старосамбірському районі. Територія парку пролягає Магурським (730 м), Оровим (762 м), Магуро-Лімянським (1022 м) хребтами, протяжність яких біля 10 км.

Домінуючими типами рослинності в РЛП є листяні, хвойно-листяні ліси та післялісові луки. Завдяки “дошовій тіні” у верхів'ї басейну Дністра існують сприятливі екологічні умови для росту ялиці, яка формує змішані з буком, а іноді й чисті деревостани.

У районі Верхньодністровських Бескид традиційно розвивалося гірське тваринництво. Оскільки тут відчувається нестача кормової бази, букові ліси часто трансформувалися у післялісові луки та пасовища. У місцях припинення випасу луки заростають березою, ялівцем звичайним, вербою козячою та іншими піонерськими видами.

У лісах парку поширені характерні для Верхньодністровських Бескид види тварин: гадюка звичайна, мідянка, саламандра плямиста. З рідкісних птахів поширені підорлик малий, пугач, лелеки білий та зрідка чорний. З великих ссавців відмічені олень благородний та козуля європейська, зрідка трапляються вовк і куниця лісова.

Регіональний ландшафтний парк «Равське Розточчя» створено на площі 19103 га в межах двох адміністративних районів — Жовківського і Яворівського на прикордонних з Республікою Польща теренах і входить до складу міжнародного біорезервату «Розточчя».

Територія РЛП поділена долинами рік і потоків, характеризується пологосхилими поверхнями, скупцями ґрунтами. На міжландшафтних переходах поширені розчленовані ярами локальні підняття заввишки 370-400м.

Серед лісової рослинності найбільшу площу займають букові ліси, дещо меншу дубово-соснові, потім — буково-соснові та буково-грабові деревостани. Ще менші площі займають соснові, вільхові, грабово-букові та дубові ліси. У складі букових лісів трапляється також ялина звичайна та ялиця біла.

На території парку зростає багато видів рослин гірськокарпатського типу, що проникають сюди по хребту Розточчя. Суто болотна рослинність збереглась лише на невеличких ділянках у заторфованих улоговинах. На території парку є Червонокнижні види рослин, зокрема, баранець звичайний, плаун колючий, лілія лісова, підсніжник білосніжний, любка дволиста і зеленюквіткова, венерині черевички, пальчатокорінники.

Тваринний світ РЛП «Равське Розточчя» представлений багатьма видами тварин: козуля європейська, дика свиня, лисиця звичайна, куниця кам'яна, борсук звичайний, кажан пізній, білка. Тут можна побачити представників усіх класів хребетних, яких налічується більше 170 видів, серед них за видовим складом переважають птахи. Лелека чорний, зміїд, орлан-білохвіст та інші види, занесені до Червоної книги України.

На прилеглих до парку теренах знаходяться відомі рекреаційно-лікувальні центри — курорти «Шкло» і «Немирів», пансіонати і бази відпочинку, що створили передумови для розвитку «зеленого туризму» та рекреації.

У Львівській області є **2 ботанічні сади загальнодержавного значення (ботанічний сад Львівського національного університету ім. І. Франка та ботанічний сад Національного лісотехнічного університету України) і 1 місцевого значення (ботанічний сад Львівського державного медичного університету ім. Д. Галицького).**

В області налічується **39 заказників, з яких 9 загальнодержавного значення площею 27126,3 і 30 заказників місцевого значення** загальною площею 3,303 тис. га, серед яких переважає категорія ландшафтних та лісових заказників.

На території Львівщини нараховується **165 пам'яток природи** площею 2358,34 га, з них 2 — загальнодержавного значення. Це — 100 ботанічні (здебільшого вікові дерева, цінні екзоти або групи дерев), геологічні (відслонення, печери), гідрологічні (мінеральні джерела, витoki рік) та інші об'єкти.

На Львівщині є **2 дендропарки** загальнодержавного значення площею 64,0 га.

У справі збереження біорізноманіття важлива роль належить паркам-пам'яткам садово-паркового мистецтва, яких на Львівщині до природно-заповідного фонду віднесено 59, з них шість — загальнодержавного значення.

За кількістю парків — пам'яток садово-паркового мистецтва місцевого значення Львівщина займає перше місце в Україні, а загальнодержавного — третє.

Важливим та ефективним фактором збереження і відтворення популяцій тварин, що внесені до Червоної книги України, а також до Списку регіонально рідкісних видів тварин Львівської області, є створення плану дій, в якому були б ураховані територіальні та екологічні потреби цих видів та визначено реальні заходи для їх охорони в регіоні.

Водні ресурси Львівської області

Львівська область багата ріками, яких нараховується понад 8950. Крім того, навесні під час танення снігу та влітку під час тривалих дощів утворюються тисячі тимчасово діючих потоків. Загальна протяжність рік в області становить 16343 км, з них довжиною більше 10 км (великі, середні, малі річки) - 242 штуки загальною протяжністю 5535 км. Розподіл рік по басейнах нерівномірний. Найбільше рік належить до басейнів Дністра (5738), Західного Бугу (3213) і незначна частина — до басейну Сяну та Прип'яті (Стри).

Оскільки область розташована в межах Головного європейського вододілу, то в ній переважають дрібні ріки — витoki основних річок Дністра і Західного Бугу. Річки області належать до басейнів Чорного (Дністер, Стри) і Балтійського (Західний Буг, Сян) морів. Із загальної кількості річок, 8756 річок (97%) мають протяжність до 10км, 176 річок - 10-50 км, 16 річок - 50-100 км і річки -3 понад 100 км (Дністер, Стри, Західний Буг).

Живляться ріки талими сніговими, дощовими та підземними водами, значення кожного з цих трьох джерел живлення є різними на окремих територіях, але питома вага кожного з них не перевищує 50%.

На всіх ріках Львівської області спостерігається три підняття рівнів води: весняна повінь внаслідок танення снігу (березень-квітень); літні паводки від випадання сильних та тривалих дощів (червень-серпень); зимові підняття рівня води внаслідок тривалих і інтенсивних відлиг (грудень-лютий).

Відповідно до класифікації у Львівській області виділяють:

Великі річки – 2 шт.

- р. Дністер – довжина 1352 км (в межах області – 207 км), площа водозбору – 72100 км² (в області – 11420 км²);
- р. Буг – 831 км (в межах області – 195 км), площа водозбору – 73470 км² (в області – 6075 км²).

Середні річки – 5 шт.

- р. Стрий довжина 232 км, площа водозбору – 3060 км²;
- р. Серет – 248 км (в межах області – 5 км), площа водозбору – 3900 км² (в області – 280 км²);
- р. Сян – 447 км (в межах області – 56 км), площа водозбору – 16800 км² (в області – 2500 км²);
- р. Іква – 155 км (в межах області – 17 км), площа водозбору – 2250 км² (в межах області – 100 км²);
- р. Стир – 494 км (в межах області – 91 км), площа водозбору – 3130 км² (в межах області – 1840 км²).

Малі річки – 235 шт. загальною протяжністю 4732 км.

Струмки (довжиною менше 10 км) – 8708 шт., загальною протяжністю – 10808 км.

Водосховища – 21 шт., площею водного дзеркала – 3429 га.

Водні об'єкти Львівської області належать до басейнів Дністра, Західного Бугу, Стира та Сяну. Ці річки беруть початок на території нашої області.

На території Львівської області басейн р. Дністер займає 52% від всієї площі області. Витік р. Дністер знаходиться біля кордону України з Польщею, на схилі Карпатських гір (гора Розлуч біля с. Вовче Турківського району Львівської обл.). Абсолютна висота витоків – 760 м. На перших декількох кілометрах річка є невеликим струмком, який в'ється по лісу. Нижче м. Старий Самбір Дністер виходить з району гір, ширина руслу збільшується до 30 м.

Рішенням Басейнної Ради Дністра від 15.10.2010р. визначено, що у другу суботу липня відзначається День Дністра.

За результатами обстеження встановлено, що станом на 1 грудня 2011р. на території Львівської області знаходиться **2955 шт. ставків загальною площею 8527,3 га**. Найбільша кількість ставків знаходиться в межах Яворівського (297 шт.), Дрогобицького (232 шт.), Пустомитівського (204 шт.), Стрийського (181 шт.), Старосамбірського (180 шт.) районів. Найменша кількість ставків зосереджена на території Бузького (50 шт.), Сколівського (40 шт.), Турківського (33 шт.) районів.

Найбільша кількість ставків знаходиться в басейні Дністра, що становить 54% від загальної кількості ставків в області. 24% та 15% відповідно займають ставки в басейні Західного Бугу та Сяну. Найменший відсоток (7%) ставків в басейні Стира.

21 водосховище Львівщини розташоване в басейнах річок Дністра, Західного Бугу та Сяну, загальна площа водного дзеркала яких становить 3429 га, а повна ємкість – 77,87 млн. м³. Найбільші з них є Унятицьке в Дрогобицькому районі (повна ємність 8,29 млн м³) на р.Бар (басейн Дністра), Добротвірське в Кам'янка-Бузькому районі (14,8 млн м³) на р.Зх.Буг, Завадівське (8,8 млн м³) та Малий Гноянець (11,8 млн м³) в Яворівському районі в басейні Сяну. Залежно від водності і господарської спрямованості виділяється основне призначення. Ставки та водосховища використовують для:

- водопостачання населених пунктів;
- риборозведення;
- технічних потреб промислового виробництва;
- зволоження меліорованих земель;
- регулювання поверхневих вод та ін.

Стан лісових ресурсів Львівської області

Львівська область належить до найбільш лісистих регіонів України. Ліси займають 31,8% її території, тоді як у середньому в Україні цей показник становить 15,7%, що майже удвічі менший. Ліси на Львівщині займають площу 747,4 тис. га, що становить понад 8 % загальної площі лісів

держави. Для порівняння: загальна територія області становить лише 3,6 % від території України.

Ліси на території області розміщені нерівномірно (табл. 1), основна частина вкритої лісом площі припадає на гірські райони Карпат, а також Розточчя, Гологорои та Мале Полісся.

Таблиця 1

Розподіл лісів у районах області

Райони	Площа району, тис. км ²	Площа лісів, тис. га	Від загальної площі району, в %
Бродівський	1,2	41,0	34,2
Буський	0,8	19,7	24,7
Дрогобицький	0,7	8,7	12,4
Городоцький	1,2	47,2	39,3
Жидачівський	1,0	17,8	17,8
Жовківський	1,3	30,7	23,6
Золочівський	1,1	27,9	25,4
Кам'янка-Бузький	0,9	16,6	18,5
Миколаївський	0,7	20,7	29,5
Мостиський	0,8	17,1	21,3
Перемішлянський	0,9	28,1	31,2
Пустомитівський	1,0	15,6	15,6
Радехівський	1,1	31,7	28,8
Самбірський	0,9	12,1	13,4
Сколівський	1,4	101,5	72,5
Сокальський	1,6	37,4	23,4
Старосамбірський	1,2	56,5	47,1
Стрийський	0,8	24,2	30,2
Турківський	1,2	69,5	57,9
Яворівський	1,5	56,3	37,5

У Львівській області ліси перебувають у підпорядкуванні 9 основних відомств, органів державної влади та місцевого самоврядування, сільськогосподарських підприємств, релігійних організацій та в користуванні і приватній власності громадян.

Ліси Львівської області поділені на 4 основні категорії:

1) ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення займають площу 132,8 тис.га (16,4%);

2) рекреаційно-оздоровчі ліси – 295,1 тис.га (42,8%);

3) захисні ліси – 115,5 тис.га (16,7%);

4) експлуатаційні ліси – 310,1 тис.га (44,9%).

Львівська область розташована в межах Центральноєвропейської зони широколистяно-лісових геоботанічних провінцій. На Малому Поліссі переважають соснові і сосново-дубові ліси, на Розточчі – соснові і буково-соснові, на Подільській височині - буково-дубові та грабово-дубові, на Передкарпатті – дубово-буково-ялицеві, в Карпатах – букові, ялицево-букові, ялицеві і ялинові ліси. Основними лісоутворюючими породами є сосна (23,8 % площі лісів), дуб (18,6 %), бук (18,2 %), ялина (15,6 %), ялиця (8,2 %), вільха (7,8 %). Загалом для лісів Львівщини характерна різноманітність деревних порід, що дає змогу формувати найбільш стійкі і продуктивні змішані насадження, задовольняти найрізноманітніші потреби в лісовій продукції.

Ліси області характеризуються високою продуктивністю. Зокрема, насадження II і вище бонітетів зростають на 95,8 % площі, у тому числі високобонітетні деревостани (I бонітет і вище) займають 20,2 %, середньобонітетні (II і III бонітет) – 75,6 %, низькобонітетні (IV – V бонітет) деревостани становлять лише 4,2 % вкритих лісом земель.

Розподіл лісів за віком характеризує вікова структура. Показники вікової структури лісів області є значно кращими, ніж в середньому в Україні і є близькими до оптимальних норм. При цьому значно кращий розподіл насаджень за віком спостерігається в гірських та передгірських територіях і, частково, у Поліській зоні. Питома вага молодяків становить 23% від загальної площі, вкритої лісовою рослинністю, що відповідає нормі, середньовікових насаджень – 49,5% (при оптимальній нормі 30%), пристигаючих – 16,8% (норма 22%), стиглих і перестійних – 10,7% (при оптимальній нормі 12%). Тобто спостерігається переважання середньовікових насаджень, та водночас площі пристигаючих, стиглих і перестійних лісів становлять дещо менший відсоток, ніж це передбачено оптимальними нормами. Необхідно відзначити, що за останні 10 років відбулися позитивні зміни у віковій структурі, площа молодяків зменшилася на 13%, а площа пристигаючих насаджень збільшилася на 4 %, стиглих і перестійних - на 5 %. Середній вік насаджень Львівської області становить 60 років, при цьому він вищий у гірській частині і менший на рівнинних і передгірських територіях.

Загальний запас лісів Львівської області становить 153,6 млн м³ або 252 м³ на 1 га вкритої лісовою рослинністю площі, що значно вище, ніж в середньому в Україні. У загальному запасі лісів частка стиглих і перестійних деревостанів становить 20,5 млн м³ (13 %), з яких понад 6 млн м³ – експлуатаційні ліси. Загальний середній приріст деревини щороку становить більше 2,5 млн м³.

Господарська діяльність людини не в усі часи була спрямована на збереження та примноження лісових ресурсів. Лісистість в рівнинних та передгірських районах скоротилася до 20 %, а в гірських – до 53 % від їх загальної площі. Нерегульована експлуатація деревостанів у кінці XVIII і XIX століття та повосні роки XX століття призвела до зміни породного складу і вікової структури лісів, переважання похідних, біологічно нестійких деревостанів (особливо це стосується похідних ялинових лісів в Карпатському регіоні, площа яких збільшилася у 2,5 рази за рахунок зменшення площі ялицевих, букових і дубових лісів), зниження повноти насаджень, зменшення запасів деревини, погіршення санітарного стану лісів, зоріднення лісової фауни, зниження ґрунтозахисних, водорегулюючих, біопродукційних та інших корисних функцій лісу. У багатьох випадках понизилася біологічна стійкість лісів, що призвело до масового всихання ялинових лісів у горах та всихання дубових лісів на рівнині. Почастішали вітровали і буреломи, ураження деревостанів хворобами та шкідниками. Станом на 01.01.2009 р. в області нараховується 23,3 тис. га лісів, пошкоджених шкідниками та хворобами. Значної шкоди лісовим екосистемам нанесено в результаті паводкових та ерозійних процесів, руйнування мереж гідротехнічних та водозабірних комунікацій, що призводить до підтоплення насаджень і в кінцевому результаті до їх всихання.

З метою підвищення лісистості області до оптимального рівня, завдяки прийняттю Програми розвитку лісового господарства Львівської області на 2001 – 2005 рр. і на період до 2015 р., починаючи з 2000 року створено 1535 га нових лісів за кошти обласного фонду охорони навколишнього природного середовища обласного бюджету.

Короткі відомості про Червону книгу, історію, її зміст, категорії рослинного і тваринного світу

Важливість рослин і тварин у природі та житті людини зумовлює потребу в ощадливому і розумному їх використанні. На жаль, вплив людини на природу не завжди позитивний, тому, аби запобігти цьому впливу або хоча би мінімізувати, людина створила Червону книгу.

Ідея створення Червоної книги належить видатному англійському зоологові професору Пітеру Скотту. Це зібрання фактів про унікальних мешканців нашої планети, над якими нависла загроза зникнення або які вже зникли.

Перша Червона книга, присвячена українській флорі та фауні, була видана у 1980 році під назвою «Червона Книга Української РСР». Перше видання Червоної книги України (1980) містило опис 85 видів (підвидів) тварин. Після набуття Україною незалежності у видавництві «Українська

енциклопедія» було випущене друге видання Червоної книги України: в 1994 році - том «Тваринний світ» (наклад - 2400 примірників), в 1996 році - том «Рослинний світ» (наклад - 5000 примірників). З огляду на малий наклад ці два видання відразу стали раритетами. Друге видання нараховувало 382 види тваринного та 541 вид рослинного світу. Найновіше видання Червоної книги з'явилося у 2009 р. До нього занесено 542 види тварин і 826 видів рослин та грибів.

Червона книга України - основний державний документ, в якому узагальнено матеріали про сучасний стан рідкісних рослин і тварин у країні, на підставі якого розробляються наукові і практичні заходи, спрямовані на їх охорону, відтворення і раціональне використання.

Об'єктами Червоної книги України є тварини і рослини на всіх стадіях розвитку, які постійно або тимчасово перебувають чи зростають у природних умовах у межах території України, її континентальної шельфу та виключної (морської) економічної зони, види яких є рідкісними і перебувають під загрозою зникнення, а також гнізда, частини та інші продукти цих тварин і рослин.

До Червоної книги України занесено 224 види рослин, зокрема такі рідкісні, як баранець звичайний, сальвінія плаваюча, орлики трансільванські, журавлина дрібноплідна, деревій голий, айстра альпійська, лілія лісова, нарцис вузьколистий, ковила, білотка альпійська, або едельвейс, білоцвіт весняний, горицвіт весняний, підсніжник сніговий, сон-трава велика та ін.

Мета заснування Червоної книги - поліпшення охорони рідкісних та таких, що перебувають під загрозою зникнення видів рослинного і тваринного світу; є основою для розробки подальших дій, спрямованих на охорону занесених до неї видів тварин і рослин.

Залежно від стану та ступеня загрози для популяції видів тварин, рослин та грибів, занесених до Червоної книги України, вони поділяються на такі категорії:

зниклі (0) - види, про які після неодноразових пошуків, проведених у типових місцевостях або в інших відомих та можливих місцях поширення, відсутня будь-яка інформація про їх перебування в дикій природі;

зникаючі (I) - види, що знаходяться під загрозою зникнення, збереження яких є малоймовірним, якщо продовжиться згубна дія факторів, що впливають на їх стан;

вразливі (II) - види, які у найближчому майбутньому можуть бути віднесені до категорії «зникаючих», якщо продовжиться дія факторів, що впливають на їх стан;

рідкісні (III) - види, популяції яких невеликі, які зараз не належать до категорії «зникаючих» чи «вразливих», хоча їм і загрожує небезпека;

невизначені (IV) - види, про які відомо, що вони належать до категорії «зникаючих» чи «рідкісних», однак достовірною інформацією, яка б дозволяла визначити до якої із зазначених категорій вони належать, - відсутня.

недостатньо відомі (V) - види, які можна було віднести до однієї з вище перерахованих категорій, однак у зв'язку з відсутністю повної достовірної інформації питання залишається невизначеним.

відновлені (VI) - види, популяції яких завдяки вжитим заходам щодо їх охорони не викликають стурбованості, однак не підлягають використанню і вимагають постійного контролю.

Червона книга має значення:

- 1) біологічне – вона розрахована на фахівців, науковців;
- 2) природоохоронне – передбачає розробку заходів збереження тварин і рослин;
- 3) юридичне – встановлює особливий правовий статус видів тварин і рослин; визначає підвищену кримінальну, адміністративну та матеріальну і моральну відповідальність; є підставою розробки нових законів, покарання порушників закону про охорону природи;
- 4) наукове – є підставою для обґрунтування створення нових заповідних територій; слугує науковим довідником;
- 5) культурно-просвітницьке й освітнє.

Критеріями занесення до Червоної книги є:

- 1) хорологічний – поширення, стан популяцій ендемічних видів з розірваним ареалом, рідкісні;
- 2) флорогенетичний – реліктові види (представники різних геологічних періодів);
- 3) еколого-ценотичний – види, які зникають;

- 4) прагматичний – практичне використання того чи іншого виду;
- 5) естетичний тощо.

Червона книга – це предмет наукової діяльності, досконалий підручник і посібник, надійний порадник і рекомендації для дій.

Отже, Червона книга України - це основний державний документ, який узагальнює відомості про сучасний стан видів тварин і рослин України, що перебувають під загрозою зникнення та заходи щодо їх збереження і відтворення на науково обґрунтованих засадах.

Лікарські рослини і людина

Ще в недалекому минулому лікарські засоби мали переважно рослинне походження. В сучасному світі спостерігається прогресуюча тенденція до використання хімічно синтезованих препаратів, які окрім очікуваного лікувального ефекту можуть викликати несподівані ускладнення або алергічні захворювання. Прикро, що такі ліки необмежено рекламуються в засобах масової інформації і без рецепту відпускаються в аптечній мережі.

Завдяки досвіду народних травознавців, викладеному у спеціальній рецептурній літературі, фітотерапевтичні препарати народної медицини залишаються важливим засобом як профілактики, так і лікування багатьох захворювань.

На сьогодні за різними даними від 30% до 45% ліків виготовляється з рослин. А при серцево-судинних, шлунково-кишкових захворюваннях, хворобах печінки та нирок рослинна сировина є основним компонентом готових лікарських форм (80-90%).

Характеристика найбільш поширених лікарських рослин

Черета трироздільна (*Bidens tripartita*)

Народна назва - причепа.

Росте біля ставків, річок, при канавах, у вогких городах. В народній медицині застосовують при шкірних хворобах, при рахіті, золотусі, крім того, як легкий потогінний і сечогінний засіб.

Живокіст лікарський (*Symphytum officinale*)

Народні назви - правокіст, костівал.

Росте на берегах річок, у вільшаниках, на луках. Використовують корінь (сягає 1 м) при переломах, відкладенні солей, має протипухлинну активність, легко розмножується частинками кореня і рекомендується для плантаційного вирощування на пришкольній ділянці.

Цикорій дикий (*Cichorium intybus*)

Народна назва - петрові батогои.

Цикорій можна побачити на узбіччі польових доріг, узліссі лісів, на сухих луках. Відома ця рослина як харчова і лікарська. Корінь цикорію підвищує апетит, поліпшує травлення їжі й обмін речовин, діє жовчогінно. При застосуванні його дещо знижується вміст цукру в крові.

Грицики звичайні (*Capsella bursa-pastoris*)

Вони ростуть майже по всій території України на узбіччях доріг, на пасовищах. У медичній практиці рослина використовується як кровоспинний і понижуючий кров'яний тиск засіб, сечогінний.

У народній медицині відвар рослини радять при захворюваннях нирок, сечового міхура і порушення обміну речовин.

Кульбаба лікарська (*Taraxacum officinale*)

Народні назви - молочай, бородавник, вовчий зуб, май, майвка.

Трав'яниста багаторічна рослина. Квітконоси та листя в місцях їх обриву виділяють «молочний сік», тому її часом неправильно називають «молочаєм».

Збирають корені рано навесні, але краще пізно восени, коли вони містять більше діючих речовин, в тому числі цукрів, інуліну. Заготовляють і цілу рослину під час цвітіння, а також квіти.

Використовуються і корені кульбаби як засіб при хворобах печінки, крім того для збудження травлення. Це легкопроносний і сечогінний, кровоочисний, протиревматичний і відхаркуючий засіб. Як проносне вживають при хронічних запорах, геморої.

Популярна як харчова рослина в країнах Європи та світу, де промислово культивується (Франція, Швейцарія, Японія, Індія, США), молоде листя вживають як вітамінний салат, крім того споживають коріння та квіткові бутони. Хоча за вмістом вітаміну С кульбаба поступається кропиві, черемші, первоцвіту, доступність та чисельність дозволяють вважати кульбабу цінною ранньовесняною рослиною.

Подорожник великий (*Plantago major*)

Народні назви - бабка, ранник, порізник, семижильник.

Вживають листки, зібрані під час цвітіння рослин, передусім як обволікаючий, загоюючий, кровоспинний. Протизапальний, гіпотензивний, протиалергічний засіб. Пом'яті листки подорожника вважаються кровоспинним, антисептичним (фітонцидним), загоюючим засобом.

У народному лікуванні вживаються свіжі листки для прикладання до ран, чиряків, порізів і виразок. Порошок з насіння подорожника широко застосовують при хронічних діареях, катарах кишок чи навіть дизентерії.

Деревій звичайний (*Achillea millefolium*)

Народні назви - кривавник, тисячолісник, білоголовник.

Це велика популярний лікувальний засіб. Кровоспинний, протизапальний, апетитний, лактогінний, жовчогінний, сечогінний, потогінний, спазмолітичний, судинорозширюючий засіб, поліпшує травлення та обмін речовин. Деревій додають у збори для лікування від гіпертонічної хвороби, атеросклерозу і ожиріння.

Звіробій звичайний (*Hypericum perforatum*)

Народні назви - Божа кривця, прозірник, свентоянське зілля, заяча кривця.

Звіробій – найголовніша лікувальна рослина з усіх нам відомих. У нашій флорі немає рослини, подібної рослини до звіробою. Люди називають його «травою від 99 хвороб». Трава містить флавоноїди (рутин), антрацени, каротин, ефірну олію, дубильні речовини, нікотинову і аскорбінову кислоти, смоли (до 17%), вітаміни Р і РР, сапоніни, спирти.

Звіробій – протизапальний, противиразковий, регенеративний, апетитний, в'язучий, жовчогінний, протипроносний, антисептичний, глістогінний, сечогінний, гіпертензивний засіб, регулює діяльність травного тракту.

Іван-чай вузьколистий (*Chamaenerium angustifolium*)

Зростає у лісах та на узліссях. Його корені містять дубильні і лектинові речовини, вітамін С.

У народній медицині листя і корені іван-чаю застосовуються для гоєння ран, при отиті (запалення вуха), виразковій хворобі шлунка й дванадцятипалої кишки, мігрені та як слабке снодійне.

Суниця лісова (*Fragaria vesca*)

Народні назви - полуниця, сунишник, червоні ягоди.

Плоди - дуже цінний дієтичний засіб.

На організм людини діє як сечогінний, жовчогінний, гіпотензивний, вітамінний, глістогінний, антиатеросклеротичний, дієтичний, апетитний, антимікробний, протизапальний, гіпоглікемічний засіб. Суниця захищає організм від радіації, регулює обмін речовин, допомагає виведенню токсинів із організму, поліпшує травлення.

Малина звичайна (*Rubus idaeus*)

Найціннішою в малині є органічна саліцилова кислота, завдяки якій цю ягоду здавна використовують як протизастудний, потогінний, жарознижувальний засіб. При термічній обробці кислота, на відміну від вітаміну С, не руйнується. При гарячці згодиться і такий відвар: візьміть жменьку гілочок верби (до речі, також природне джерело саліцилової кислоти) та трохи малини і запарте усе. До речі, незамінними є також малинове листя та квіти, зібрані в травні-червні – такі відвари віддавна пили при захворюваннях органів дихання, кашлі та гарячкових станах, проносах ентероколітах, шлункових кровотечах, геморої. А зовнішньо настої листя використовують при стоматитах, фарингітах та ангінах.

Горобина звичайна (*Sorbus aucuparia*)

Використовують здавна у період застуд як полівітамінний та загально зміцнювальний засіб. Ягоди можна перетирати з цукром, сушити, заморозувати, робити чаї, настоювати на коньяку. Крім вітамінної дії мають ще жовчогінний, кровоспинний, протизапальний та послаблювальний ефект, а також нормалізують рівень холестерину в крові. Є застереження для людей з серцевими хворобами та гіпертонією – може різко змінити артеріальний тиск, також не рекомендують при діабеті та панкреатиті. Рецепт – повну чайну ложку свіжих ягід заливають склянкою окропу, настоюють до охолодження, проціджують, п'ють по третині склянки тричі на день. Або чайну ложку сушеної горобини заливають окропом та настоюють у термосі. Регулярне вживання горобинового чаю покращує колір обличчя. Настій чи сік з медом вживають при кровотечах як кровоспинний засіб. Найчастіше горобину сушать, щоправда ягоди частково втрачають вітамін С, але більшість мікроелементів зберігається. А заморозувати швидше і зручніше, можна перетерти з цукром у рівних пропорціях, розкласти у банки, закрити пластмасовою кришкою та поставити у холодильник. При застуді додавайте це варення до чаю – в одній столовій ложці такого варення вітаміну С більше, ніж у шматочку лимона.

Кропива дводомна (*Urtica dioica*)

Народні назви - кропива велика, кропива жалюча, жиlava.

Цінуються кропива як протизапальний, кровоспинний, полівітамінний, загально-тонізуючий, відхаркувальний, протимікробний і сечогінний засіб. Її застосовують у народі для лікування захворювань печінки і нирок, а також при подагрі, недокрів'ї, водянці, поліартритах.

Варто пам'ятати, що лікуватися кропивою потрібно обережно. У пекучій рослині містяться інсуліноподібні речовини, що знижують рівень цукру в крові, а їх велика кількість може зашкодити. Заліза в кропиві навіть більше, ніж в шпинаті. З коренів роблять ефективну мікстуру від кашлю. Раннє відростання дозволяє вже в квітні використовувати кропиву для приготування вітамінізованих страв, зокрема салатів та супів. Крім того висушене і подрібнене листя у вигляді порошку можна додавати до соусів, омлетів, м'ясяних та рідких страв. Свіжий сік кропиви є важливим елементом оздоровчого весняного лікування, оскільки покращує обмін речовин, активізує роботу нирок і збільшує виведення рідини та продуктів обміну речовин з організму.

Лопух великий (*Arctium lappa*)

Відома та поширена рослина як в природних умовах, так і біля населених пунктів. З лікувальною метою використовують дворічне коріння, а в харчуванні - молоді корені першого року життя, крім того можна вживати молоде листя до салатів та супів. В багатьох країнах (Франція, Бельгія, США, Китай) коріння лопуха досить популярні як продукти харчування, вони солодкуваті та соковиті, їх можна їсти свіжими, печеними, смаженими. В Японії рослину вирощують на промислових плантаціях.

Календула лікарська (*Calendula officinalis*)

Народні назви - нагідки, ногіток, крукіш.

Однорічна садова рослина, *вирощують з насіння*. В офіційній та народній медицині як лікувальну сировину використовують квіти. Рослина відома здавна, зокрема в 15 ст. її широко розводили у європейських країнах.

Народна медицина застосуванню нагідок відводить дуже важливе місце як ранозагоювальний, антисептичний, протизапальний, жовчогінний, потогінний, седативний, спазмолітичний, кардіотонічний, гіпотензивний засіб.

Ромашка аптечна (*Chamomilla officinalis*).

Народні назви - ромашка лікарська, рум'янок лікарський, рум'янок аптечний, ромашка, ромашець.

Однорічна рослина. Використовують надземну рослину. *Вирощують з насіння* на плантаціях, подекуди самонасівається поблизу осель. Квіти ромашки – одні з найпопулярніших домашніх ліків і застосовуються при різних захворюваннях внутрішньо та зовнішньо.

Ромашка аптечна має протизапальний, антисептичний, спазмолітичний, пом'якшувальний, в'язучий, апетитний, жовчогінний, болетамувальний, потогінний, протиалергічний, снодійні засоби.

Любисток лікарський (*Levisticum officinale*)

Народні назви - любця, любчик, приворотне зілля, зірка.

Багаторічник із сильним своєрідним запахом, традиційно вирощується біля осель як пряна і лікарська рослина. *Розмножують насінням та частинами кореневища*. Використовують всі частини рослини. Застосовують при шлункових, нервових, жіночих хворобах, захворюваннях нирок, серця, зовнішньо від головного болю, для росту волосся, купелі для немовлят.

Шавлія мускатна (*Savlia sclarea*)

Народні назви - шавлія дика, шавлія.

Дворічна трав'яниста рослина. *Вирощують з насіння* на півдні промислово як ефіроолійну культуру. Використовують надземну частину. Застосовують при запаленнях дихальних шляхів, респіраторних захворюваннях, противірусно, антимікробно.

Дягель лікарський (*Angelica officinalis*)

Народні назви - трава архангела, веретень, янгелик.

Зростає на берегах річок, в болотистій місцевості. *Його легко вирощувати – сіють восени в підготовлений ґрунт*. Використовують всі частини рослини, корисний для поліпшення апетиту та травлення, при катарах дихальних шляхів, внутрішніх виразках, простудних захворюваннях, зубно-му і головному болю, антисептичний, сечогінний, відхаркувальний засіб.

Кадило мелісолисте (*Melittis melissophyllum*)

Народні назви - пчільник, бальзам, кадильний.

Багаторічна рослина з дуже приємним запахом. Можна вирощувати з насіння та зелених живців. Використовують надземну частину. Застосовують у вигляді чаїв при проносах, як сечогінний та ранозагоювальний засіб, при катарах дихальних шляхів, захворюваннях печінки і серця, жіночих хворобах, виразках шлунка, при болях у кишківнику, проти алергії. Чудова домішка до чаїв.

Оман високий (*Inula gelenium*)

Народні назви - дев'ясил, солодке зілля, старівник.

Багаторічна рослина, росте на вогких луках, на берегах річок. Легко розмножується насінням і частками кореня. Використовують корені. Застосовують як сечогінне, відхаркувальне, протиглисте, поліпшує травлення.

Перелік отруйних рослин, не рекомендованих для збору школярами

Особливої обережності потребують лікарські рослини із вмістом ефірних олій та алкалоїдів, оскільки деякі з них є винятково отруйними навіть при тілесному контакті під час заготівлі.

1. Багно болотяне

2. Беладонна звичайна

9. Козлятник лікарський

10. Конвалія травнева

3. Блекота чорна	11. Очиток їдкий
4. Болголов плямистий	12. Пізньоцвіт осінній
5. Вовчі ягоди звичайні	13. Ряст порожнистий
6. Дурман звичайний	14. Чемериця Лобеля
7. Паслін солодко-гіркий	15. Чемериця біла
8. Переступень білий	16. Чистотіл великий

Лікарські властивості кімнатних рослин

Алоє - дуже універсальна і функціональна рослина. Якщо ви маєте алоє, то ви володар цілої аптечки на підвіконні. Слизиста м'якоть листя має ранозагоювальну, протизапальну, бактерицидну дію. В алоє деревоподібному були виявлені речовини, що прискорюють зростання ракових клітин і сприяють швидкому відновленню пошкоджених клітин.

Свіжий сік алоє п'ють при невралгії, радикуліті, головному болю, шлункових захворюваннях, при нежиті сік алоє закачують в ніс, використовують як полоскання при хворобах порожнини рота і кашлі. Алоє використовують для зміцнення імунітету, при опіках, при розтягуванні зв'язок і ударах, при пневмонії, при ячмені. Ця рослина ще й прекрасний косметолог, який допоможе зберегти надовго молодість і красу.

Бегонія сприяє очищенню і оздоровленню повітря в приміщенні, використовується як антимікробний засіб, знижує рівень стафілокока в повітрі на 80%. Завдяки своїм фітонцидним властивостям сприяє підвищенню імунітету і має також заспокійливі властивості. Підвищує працездатність і настрої колективу, інакше кажучи, рослина для трудоголиків.

Пеларгонія, яку ми часто називаємо геранню, корисна людям, які страждають неврастенією, безсонням, гіпертонією, серцевими захворюваннями і захворюваннями шлунково-кишкового тракту. Вони є гарними антисептиками. Хворим на радикуліт або остеохондроз рекомендують робити компреси з подрібненого листя пеларгоній.

Пеларгонія, мабуть, найпопулярніша рослина серед кімнатних. Вона належить до розряду тих рослин, які краще підсушити, чим перелити.

Азалія. Незважаючи на те, що всі частини рослини – стебло, листя, квітки – містять сильнотоксичну отруту, рослина може виявитися корисною при лікуванні деяких хвороб, наприклад ячменя. Підприємливість ніг і непримний запах можна зменшити, якщо висушити та подрібнені пелюстки азалії зашпакувати в чисті шкарпетки.

Гарденія жасминова. У народній медицині багатьох країн використовують плоди і коріння гарденії у вигляді відварів, застосовуючи їх як протизапальний, жарознижувачий, кровоспинний засіб, а також при жовтяниці, захворюваннях шкіри (пухирчатка), маститі, стоматиті, тонзиліті. При головних болях і захворюваннях дихальних шляхів, запаленні жовчних шляхів і шлунково-кишкового тракту, як сечогінний при захворюваннях нирок, як симптоматичний засіб при безсонні і перевтомі. Дрібні плоди ефективні при хворобах легенів і лихоманці. Відвари плодів і коріння застосовують також для лікування виразок, губ і порожнини рота, дизентерії, носових кровотеч, гематурії, гепатитах, епідемічному грипі. Ці вічнозелені чагарники добре виносять обрізування, крону їх легко формувати.

Агава є сечогінним і послаблюючим засобом. Корінь застосовують проти венеричних хвороб. Сік агави ефективний при ударах і синцях. Зріз із кореня рекомендується для зняття зубного болю. Забарвлення листя агави може бути сизим, зеленим, зі всьмякми смужками. Рослина любить свіже повітря.

Аспарагус. Цей багаторічник з родини спаржевих добре очищує повітря від шкідливих домішок, поглинає важкі метали. Аспарагус володіє заспокійливою, сечогінною, судинорозширювальною, кровоочисною, знеболювальною, протипухлинною, антибактеріальною, спазмолітичною і глістогінною дією. Запобігає утворенню каменів в нирках і сечовому міхурі. Аспарагус використовується при лікуванні виразки шлунку, захворюваннях печінки, дизентерії, безплідді, жовтяниці, подагрі, цукровому діабеті і для лікування ракових захворювань. Він немає листя. Те, що нам здається листочками, насправді гілочки. Квітне дрібними білими квіточками, потім утворюються червоні, а пізніше вже чорні плоди.

Гибіскус – цікавий представник родини мальвових. У країнах природного зростання гибіскуса його молоде листя та м'які гілочки споживають як овочеве блюдо, висушені пелюстки квіток додають до екзотичного чаю і тонізуючих напоїв. Інша назва – китайська троянда. Усі кімнатні рослини виділяють кисень і поглинають вуглекислоту, очищують повітря від мікробів і пилу. Крім того, аромат, що випускається кімнатними ефіроолійними рослинами, насичує повітря великою кількістю легких фітонцидів, покращує самопочуття, підвищує функціональну активність організму, стиmulує його захисні сили.

Використовувати народні методи лікування треба лише за узгодженням з лікарем, який після встановлення діагнозу і відповідно до вашого стану і перебігу хвороби, порекомендує вам дозу і курс лікування травами і лікарськими рослинами.

На листячку у неї жалюзя.

Торкни – відразу вжалить пальці,

Та вітамінна дуже ця трава.

І звуть її в народі.... (кропива)

Нарвала й насушила мати

Траву цілощу й ароматну.

П'ють чай дівчатка і хлоп'ята

З листочком запашної..... (м'яти)

Вона дозріє кулькою пухнастою.

І дмухали на неї, мабуть, часто ви.

У цій рослині вітамінів скарби.

І жовті-жовті квіточки.....(кульбаби)

Ось рослина ще одна – добра і цілоща.

Для здоров'я дивина цей маленький кущик.

Заспокоїть нерви може, навіть грип він переможе.

Дасть усім хворобам бій

Друг людини(звіробій)

Голівкою вона киває дітям:

“Швиденько, дітки, ви мене зірвіть-но!

Я лікуватиму і горло, і живіт,

Ну, а в букетику я справжній дивоцвіт.

Мене і здалеку помітити неважко.

Віночок білий в мене. Я -(ромашка).”

(загадки Віолетти Дворецької)

Рослини і тварини – символи України

Символ – це те, що найбільше любить, шанує і те, чим пишається народ. Інше значення цього слова – умовне означення якогось одного явища чи поняття іншим подібним, щоб стисло передати певну ідею. Це термін з української літератури. Кожен народ має свої символи. У когось їх більше, у когось менше, але не варто засмучуватися, оскільки кожен народ має свої символи. В Україні є надзвичайно багато символів. Передусім це рослини і тварини. Про народні українські символи люди склали багато пісень, віршів і багато інших творів. Не перелічити тих легенд, казок, пісень, віршів про дорогі і рідні нашому серцю символи. Вони відтворені у вишивках на сорочках, рушниках.

Верба в шануванні українського народу

У давнину найбільш шанованим деревом була верба. Складно уявити нашу Україну без верби. У нас росте її майже тридцять видів. Вона дуже корисна для навколишніх вод і середовища. Верба дуже добре очищає воду, скріплюючи свої сусідні коріння. Була така традиція: коли копаєш криницю, потрібно кидати вербову гілочку для очищення води. Під вербами молодь призначала по-

бачення, освідчувалася в коханні. Про тиху, скромну вербу народ склав багато пісень. У багатьох творах згадує вербу і Т. Шевченко. Перебуваючи на засланні, Т. Шевченко посадив вербову гілочку біля Каспійського моря. Росте Шевченкова верба і сьогодні. Він її доглядав, бо вона була йому на «втіху». З вербою також пов'язаний передвеликодний тиждень. Він так і називається – «вербний». Здавна вважалося, що в цей період верба була особливо цілющою. Ми мусимо берегти вербові насадження.

Калина – один з головних символів України

Одним з головних символів України є калина. Завжди любили цю рослину люди. Вона змілювала людей від різних хвороб. Також калина є символом жіночої краси, ніжності. Здавна люди її так поважали, що вона була посадженою біля кожної хати. Калина в кожну пору року мала прекрасний вигляд. За традицією батько робив синові соплілку саме з калини. Також, як і про вербу, так само багато складено пісень про калину. У давнину калиною також прикрашали весільний коровай. Оспівана калина й у поезіях Т. Г. Шевченка, І. Франка, Л. Українки. До речі, Л. Українка написала вірш «Калина» після похорону свого коханого С. Мержинського. У цьому вірші вона вилила свій біль.

Дуб в українській творчості

Дуб є символом міцності, сили і могутності. Він, на відміну від інших дерев, живе надзвичайно довго. В Україні таких дерев є дуже багато. У нашій країні ростуть дуби, яким вже понад тисячу років. За переказами під дубом дуже любив відпочивати Т. Г. Шевченко. Це дерево під час грози притягує до себе електричні розряди. Здавна матері вишивали сином сорочки з листочками дуба, щоб юнак був міцним, сильним. Дуб, як і інші українські рослини, має також лікувальні властивості. У дубовому лісі себе добре почуває людина з захворюваннями серця.

Птахи – головні тваринні символи України

Головними українськими тваринними символами є птахи. Люди вважали, що навесні душі померлих в уособленні птахів повертаються на землю. А оскільки це душі померлих - то де їм місце? В раю. І повертаються вони восени в рай. Очевидно з цих двох слів утворилося «Вирій». А ключі від вирію Бог доручив зозулі, так говорилося в легендах. Це також надзвичайно красивий і корисний птах. Також Бог доручив зозулі кувати довгі життя людям. У вирій першим птахом летить саме зозуля, щоб відкрити його для інших пташок. Про цю птаху в Україні завжди відгукувались лише позитивно.

Лелека – улюблений птах українського народу

Улюбленим птахом українського народу є лелека. Лелеку назвали на честь божества добра і кохання – Леля. Дітей нам приносить у наші домівки саме лелека. Говорили колись, що Лель живе у душі доброї людини, а лелека мостить гніздо на подвір'ї добрих людей.

Лелека є символом птаха, що за старовинними переказами в давній Україні-Русі символізував Матір Славу - жіночий образ Святого Духа - покровительки України-Русі.

До речі, символом Олімпійської збірної України теж є лелека. Тому українській олімпійській збірній саме так щастить завдяки прекрасному, доброму, героїчному символу – лелеці.

Символ матері – ластівка

Символом матері є ластівка. До християнства 22 вересня святкували свято Рожаниці - покровительки матері, породілі. Цього дня діти ліпили з глини ластівку і дарували матері. Мати зберігала її протягом року до наступного свята. Якщо мама помирала, то діти клали ластівочку їй у домовину, а на воротах ставили перевернуті граблі й зверху прикріпляли ластівку. Так вони стояли 40 днів і всі, хто йшов повз двір, знали, що померла та, на якій трималася вся родина. З ластівкою пов'язано багато прикмет, повір'їв.

Співаючий соловей – символ українського співу

Український народ є дуже співучим. Соловей також є співучим символом України. Розповідали старі люди, що у давнину ця гарна пташка не жила на наших землях. Гніздилася в далеких краях і

не знала дороги на Україну. Але що були солов'ї дуже співочі, то літали по всьому світу і збирали пісні всіх народів для індійського царя.

Залетів один соловейко на Україну і сів спочити у якомусь селі. Всі люди в той час були в полі і село було німе.

– Що то за люди тут живуть? - подумав соловей. - Ні тобі пісні, ані музики не чути. Але зайшло сонечко, і люди гуртом повертали додому. То тут, то там чулися пісні.

Але пісні були сумними. Тяжка праця за день забрала багато сил. Тут соловей заспівав і звеселив їх. Забули люди про втому і так заспівали своєму заморському гостю, що він і не повірив.

Орнітологічні спостереження

Спостереження за птахами – цікаве і доступне для всіх заняття. Повісивши годівницю та сичник біля будинку, ми можемо годинами спостерігати за птахами, навіть не виходячи на вулицю. Але, щоб ознайомитися з різноманітністю орнітофауни України, потрібно вирушати в “поле”. Відвідуючи в різні пори року ліс, водойми, луки, можна побачити найрізноманітніших птахів.

Результати своїх спостережень бажано записувати в щоденник. Цілком ймовірно, що в місцях ваших спостережень “не ступала нога” орнітолога і зібрані вами дані матимуть неабияку наукову цінність.

Як навчитися визначати птахів у природі?

Для спостережень за птахами бажано мати бінокль з 8-12-кратним збільшенням і визначник птахів. Замість бінокля можна використовувати монокль чи підзорну трубу, але вони менш зручні.

За допомогою бінокля чи без нього ви побачили невідомого птаха. Як визначити, що це за птах?

У нагоді стане польовий визначник “Птахи України” (Г.В. Фесенко, А.А.Бокотей, 2002). У ньому для кожного з 416 описаних видів є кольоровий малюнок.

У багатьох науково-популярних виданнях є малюнки і фотографії, які можна також використовувати для визначення птахів. Ними краще користуватися разом з визначником...

Можна використати для визначення птахів листівки, буклети, плакати, які регулярно видають Українські товариства охорони птахів: “Птахи водно-болотних угідь України”, “Хижі птахи України”, “Птахи нашого саду”.

На що потрібно звертати увагу при зустрічі незнайомого птаха? Це забарвлення, голос, розміри, силуєт, спосіб польоту, поведінка, місце перебування. Останнє має особливе значення в гніздовий період.

Деякі види легко визначаються завдяки своєму оригінальному вигляду чи специфічному забарвленню (одуд, рибалочка, пелікан), інших легко визначити за співом (соловейко, вівчарики, цвіркуни).

Голос птаха – важлива діагностична ознака. Іноді достатньо почути птаха, щоб визначити його вид.

Якщо ви хочете добре знати птахів, то частіше бувайте на природі, принагідно читайте орнітологічну літературу.

СЦЕНАРІЇ МАСОВИХ ЗАХОДІВ

Екологічна гра “Будь природі другом”

Мета: розширити і збагатити знання учнів про природу, з'ясувати її значення для людини. Розвивати уяву і фантазію, спостережливість. Виховувати бережливе ставлення до природи і бажання примножити її багатства, почуття прекрасного, бережливе ставлення до всього живого.

Обладнання: малюнок з зображенням квітів, тварин, грибів; маски птахів, звірів; аудіозапис пташиних голосів; дорожовказ; настій, чаї для фітобару.

Умови гри

Ведучий: Добрий день, шановні дорослі!

Ведуча: Добрий день, дорогі діти! Ми раді вітати вас на нашому екологічному святі-подорожі «Будь природі другом! Будь природі сином!»

Ведучий: Природа - джерело краси, вона викликає в нас почуття радості, подиву. Було проведене одне цікаве спостереження: що багатша, красивіша природа, то добріші люди, які мешкають там.

Ведуча: Природа - джерело пізнання, матеріал для господарської діяльності, зміцнення здоров'я.

Ведучий: Природа - джерело доброти. Піклування про неї робить людину добрішою. Будьте до неї уважнішими, вона обов'язково віддячить.

Ведуча: Щоб зберегти природу, потрібно її знати і любити.

Ведучий: Ми пропонуємо вам вирушити у мандрівку нашою щедрою і квітучою українською землею. Дороговказ ми маємо. Ось він, подивіться. Сьогодні ми вирушимо до чарівного лісу, завітаємо до лісових тварин, птахів, побуваємо на Грибній, Квітковій галявинах, дізнаємося багато нового, корисного і цікавого, а в кінці подорожі на нас чекає ще одна зустріч і приємний сюрприз.

Ведучий: Я зірвав квітку - і вона загинула. Я спіймав метелика - і він помер на моїй долоні, і тоді я зрозумів, що торкнутися краси можна тільки серцем.

Ведуча: Метелика ловити не хочу, я не хочу:

Він - квітка неба, хай живе собі!

Хай крильцями барвистими тріпоче,

Щоб радісно було мені й тобі!

І квітку лісову не стану рвати,

Її додому я не понесу,

Бо вдома їй джмеля не погойдати

І не попити ранками росу!

Й стеблинку не ображу я:

Це - страшений гріх!

Бо в кожній з них живе тремка живинка,

Що світиться довірою до всіх...

А.Костецький

1-й учень: Берегти красу в душі, пам'ятати, носити у серці і є культурою людини.

Учениця: Все живе на Землі має одну колицку, ім'я якій - Природа.

2-й учень: Пам'ятай! Людина - частина природи. Знищуючи природу, знищуємо самих себе.

Стук у двері. Входить листоноша.

Листоноша: Добрий день! Я приніс вам телеграму від імені всіх, хто літає, стрибає, плазує, хто живе у траві, на деревах, у воді.

«Людино! Звертаємося до тебе ми з невідкладною вимогою: не занепащуй життя наше, поверни своє обличчя до Матінки-природи! Вчитися жити у злагоді з навколишнім світом, і лише тоді відчужеш ти, що на цій Планеті ми справді всі брати й сестри і один одному потрібні!».

Ведуча: Ну що, всі готові вирушити в дорогу? Будьте обережними, не заблукайте.

Діти крокують і співають:

Як прекрасно крокувати

На просторах, на просторах, на просторах,

Пісню радісно співати

Краще хором, краще хором, краще хором.

Ведучий: А ось і господар галявини лісових звірів. Добрий день!

Господар: Добрий день, дорогі друзі! Я дуже радий вітати вас на галявині лісових тварин.

Життя тварин слід вивчати.

Будемо усі ми про це пам'ятати.

В гості до нас вони завітають.

Із свого життя щось сказати мають.

(Діти загадують загадки, після відгадування одягають маски чи показують малюнок звіра або птаха).

1-й учень: Я маю великі гарні роги. Я скидаю їх навесні, а на їх місці виростають нові. Хто я? (Олень.)

2-й учень: Я великий незграбний звір із коричневою шерстю. Люблю малину, ожину, суніці, бджолиний мед. На зиму засинаю. Хто я? (Ведмідь)

3-й учень: Я вусатий, у мене довгі вуха та ноги, дім у мене завжди на волі: під кущем, у лісі, в полі. Навіть пень мене страхає. Хто я, люклявого вгадає? (Засць).

Учениця: Я хвостата, носата, руда і зубата. Умію нечутно ступати, в курник залізати, тягнути курчата. Як мене звуть? (Лисиця).

4-й учень: Червонясту шубку маю,
По гілках гарно стрибаю.
Хоч сама мала на зріст,
Та великий маю хвіст,
Як намисто оченята.
Хто я? Спробуй відгадати? (Білка).

5-й учень: Мені узимку сниться,
Що достигли вже суніці,
Дикі яблучка, сливки,
І чорниці, і грибки.
Влігся зручно на бочок
В ліжку з листя... (Їжачок).

Господар: Це цікаво знати. Мурашка тягне мертвого жука, у 10 раз важчого від самої себе. Комар робить 594 помаху за секунду, а джміль - до 233. Що швидше комаха рухає крилами, то вищий буде звук. Тому комар дзюрчить, а джміль гуде.

У мухи 4000 очей, у павука - 8, у бабок - 28000.

Ведуча: Дякуємо вам за чудову екскурсію. До побачення.

Господар: До нових зустрічей.

Ведучий: Сподобалася вам, діти, наша перша зупинка? Пішли далі, попереду ще багато цікавого.

Діти крокують і співають пісню.

Ведуча: Ой, мабуть ми заблукали. А ось зараз ми спитаємо. Добрий день. Скажіть, будь ласка, хто є господарями цієї чудової галявини?

Господар галявини: А ви відгадайте. (Звучить звукозапис пташиних голосів).

Прилетіли гості,
Сіли на помості.
Без сокири, без лопати
Поробили собі хати. (Птахи).

А ось вони.

(Діти загадують загадку, а після її відгадування одягають маску пташки і показують її малюнок).

2-й учень: Я маленька пташка, звуть мене люди північною папугою і святою пташкою. Я лісовий санітар у червоному береті, по стовбуру дзьобом стукаю, личинок, комах шукаю. Хто я? (Дятел).

3-й учень: Ми масмо грудочки червоні,
І чорні крильця в нас міцні,
На крилах зиму ми приносимо
І звуть нас просто.... (Снігурі).

4-й учень: Біла латка, чорна латка. По березі скачу. Хто я? (Сорока).

5-й учень: Я - маленький хлопчик у сірій свитинці. По лісу літаю, зернятка шукаю. Хто я? (Горобчик).

Ведуча: Які птахи добре ловлять рибу? (Чайки, баклани, альбатроси).

У природі налічується 144 види сов. В Україні - 18.

Який птах найменший в нашій країні? (Волове око - кропивник).

Які птахи не сідають на землю? (Стрижі).

Які співочі птахи прилітають до нас із півдня першими, а які останніми?
(Перші - граки, останні - яскраво забарвлені птахи, наприклад, іволга).
Який птах мостить гніздо з риб'ячих кісток і годує пташенят рибою?

(Рибалочка).

Які з наших птахів не мостять гнізд, а відкладають яйця в ямку?

(Журавель, жайворонок, кулик, куріпка).

Ведучий: Дякуємо за цікаву інформацію. До побачення.

Господар галявини: Приходьте ще. До побачення.

Ведучий: Ну, що, пішли далі?

Діти крокують і співають пісню.

Ведуча: Наш дороговказ привів нас на Грибну галявину. Добрий день. Нам рекомендували вас, як знавців грибів. Чи зможете ви провести екскурсію?

1-й учень: Добрий день. Так, зможемо, підходьте ближче, слухайте уважно.

Розповідь супроводжується показом малюнків грибів.

Де сосни і дубочки,
Білі там ростуть грибочки.
Дуже гарні, хоч маленькі,
На пеньках висять опеньки

Вчора ми у ліс пішли,
Груздя сірого знайшли.
Берізка коси розпустила,
Підберезничка укрила.

Жовтесенькі невеличкі
У траві ростуть лисички.
Теплим літом під сосною
Маслючків нарвем з тобою

В гаю осика зеленіє,
Грибок під нею червоніє (підосичник).
Ростуть ялинки зелененькі,
Під ними рижики руденькі.

Червоненькі й зелененькі -
Сироїжки всі гарненькі.
На узліссі там і тут
Шампінйони скрізь ростуть

Гриби збирай і вдень, і зранку,
Лиш не чіпай бліду поганку.
Гриби у лісі рвали вчора,
Лиш не чіпали мухомора.

Всім діткам добре треба знати -
Отрути в цих грибах багато.

Господар галявини: Запапам'ятали мої поради? Молодці.

Забігає Кікімора.

Кікімора: Добрий день, рідненькі, ах ви мої поганенькі. Хочу вас пригостити своїми лісовими дарами. Покуштуйте, гості дорогі, борщику наваристого з блідої поганки, салаттику із грибів мухоморів, киселику із ягід воронячого ока. Ну, що ж ви, не соромтеся, пригощайтесь.

Діти: Ми не хочемо куштувати, бо ця їжа отруйна!

Кікімора: От бісові діти. Все ж вони знають. Це в якій школі такі розумні діти вчаться? Піду далі, може там знайду дурників. Ох і порозважаюся я!

1-й учень: А зараз ми заспівасмо вам грибні частівки.

2-й учень: Шоколадная папаха,

Белый шелковый мундир.
Посмотрев, опенок ахнул:
- Настоящий командир.

3-й учень: Не играйте вы, опятьки,
Дотемна с Ванюшей в прятки.
Окажите Ване честь -
В кузовке местечко есть!

4-й учень: Сколько лет тебе, сморчок?
Ты по виду - старичок.
Удивил грибок меня:

- Возвращай мой - всего два дня!

5-й учень: Який гриб не любить ні похмурої тіні, ні яскравого сонця? (*Білий*).

Які гриби швидше за всіх ростуть? (*Дощовики*).

Коли краще збирати гриби? (*На світанку*).

Істинний гриб, що росте переважно в дубових лісах. (*Гриб-дубовик*).

Якої пори виростають опеньки? (*В кінці літа*).

Які лісові рослини можуть замінити м'ясо? (*Гриби*).

Чи може гриб з'їсти будинок? (*Так, домашній гриб*).

Які птахи їдять гриби? (*Глухарі*).

Які гриби з'являються першими? (*Сморчки, строчки*).

Ведуча: Дякуємо вам, шановні доброді.

Господар галявини: Будь ласка. До побачення.

Ведуча: Ой, чекайте! Щось мені голова заболіла і горло, і ноги, і руки... Рятуйте, дайте хто-небудь пілюльку.

Ведучий: Зачекай, нащо тобі пілюльки? Он Лісова аптека на Квітковій галявині, там тобі дадуть справжніх ліків.

Діти крокують і співають пісню.

Ведуча: Добрий день, аптекарю! Допоможіть мені, я така хвора.

Аптекарь: Добрий день! Допоможемо, але ліки в нас не прості, а чудодійні - трав'яні чаї, настої. Покуштуй. Науці відомо 500 тисяч рослин, з них 250 тис.квіткових. Українська земля щедро обдарована природою. Близько 5 тис. видів рослин вплетено у різнобарвний вінок української флори.

У давнину люди вважали свій зв'язок з рослинами кровним, обожнювали їх, вважаючи родоначальниками, покровителями роду. У слов'ян священними були дуб, береза, липа, верба... Знахари використовували понад 250 лікарських рослин.

Деревієм лікували рани, валеріаною, пустириком та конвалією серцеві захворювання, чебрецем, коренем алтею - легеневі. Проти цього немає заперечень і сучасна медицина. А ось і господиня Квіткової галявини.

Господиня: Добрий день, малята!

Я дуже рада всіх вас вітати.

До себе в гості вас чекала,

Своїх подружок я збрала.

І розповідь свою про себе

Вони загадкою почнуть.

А ви послушайте уважно.

Скажіть нам, хто це може бути?

1-й учень: Квітну я білим цвітом і восени на моїх кущах з'являються червоні, як корали, ягідки. Мої ягідки треба вживати з медом, коли у вас болить горло і висока температура. Посадіть мене біля дому чи на дачі. Я вам завжди стану у пригоді. Хто я? (*Калина*).

2-й учень: Я - квітка гарненька,

На сонечко схожа,

Краї біленькі,

Всередині жовта. (*Ромашка*).

3-й учень: Із зеленої сорочки,

Що зіткнув весною гай,

Білі дивляться дзвіночки,

Як зовуть нас, відгадай? (*Конвалії*).

4-й учень: Якщо калина - символ дівчини, то я - символ хлопця. Росту у всіх сільських квітниках, а особливо у Карпатах і на Поліссі. Мій відвар допомагає від застуди. Моїми квітками прикрашають святковий хліб, хату, весільні рушники. (*Барвінок*).

5-й учень: Я - гарний колючий кущ, на якому в травні з'являються рожеві пахучі квіточки, що перетворюються на ягідки. А використовують їх при захворюванні нирок, стравоходу. (*Шипшина*).

6-й учень: Я маю присмний, ніжний запах, мене називають холодком. Листочки дрібненькі, на верхівці - фіолетові квіти. Використовують мене при серцевих та шлункових хворобах. З мене дуже смачний чай. (М'ята).

7-й учень: Кашель в Зої, кашель в Олі
Не замовкає ні на мить.

Лікар дітям «Панадолу»
В ложку пробує налити.
А ще краще - хай вам мама
Зробить ось такий відвар:
Із багульника й фіалки,
Й мати-й-мачухи напар.

Господиня Квіткової галявини: Це цікаво знати. Чи знаєте ви?

Яка квітуча рослина виростає першою на лісових згарищах? (Іван-чай).

Яку рослину називають «травичкою від 99 захворювань»? (Звіробій).

Як сушать лікарські рослини? (У затінку).

О котрій годині розкривають свої пелюстки квіти кульбаби і шипшини? (О 6 годині ранку).

А зараз я зі своїми подругами-квіточками затанцюю для вас хоровод «Ой на горі калина».

Ведучий: Дякуємо вам, нам дуже сподобалося спілкування з вами. До побачення.

Господиня: До побачення.

Ведуча: А чи відомо вам, діти, що є Червона книга?

8-й учень: Так, Червона книга України видана 1976 року. Цей державний документ створений для того, щоб до нього заносити такі види рослин, тварин, які зникають, та ті, які трапляються дуже рідко, і вживати спеціальних заходів для їх збереження.

9-й учень: В Червону книгу ми занесли
Світ неповторний та чудесний,
Що поступово вимирає,
Давно рятунку в нас благає.

Невже в майбутньому на світі
Не будуть квітнуть дивні квіти -
Конвалія й фіалки ніжні
І вісник березня - підсніжник?

Невже ми більше не побачимо,
Як сон-трава рососою плаче,
Троянда в спеку, квітка мрій,
Жар-цвітом землю не зігріє?

Ми всі господарі природи,
Тож збережемо її вроду!

Ведуча: А щоб про все це краще знати,
Природу щоб оберігати,
Щоб на лугах дорослі й діти
Не винищили корінці і квіти,
На згадку книгу про рослини вам дарую!

Діти: Ми твій наказ ніколи не забудемо
І охоронцями природи будемо.
Красу гаїв і неба синього глибінь
Ми збережемо для покоління.

Ведучий: Ми сьогодні багато говорили про природу, про її красу, ніжність, беззахисність. А хотіли б ви побачити природу? Поговорити з нею?

Діти крокують і співають пісню.

Природа: Добрий день, шановні відвідувачі чарівного лісу. Я - великий вічний майстер. Все під владою мою: гриб у лісі, і ромашка в лузі, тихі верби над рікою, нарешті, навіть сонцем зігрітий золотистий колосок пшениці. Я - вершина всього. Тільки ти мій дар не прийми як данину. Я не раба, і пам'ятай: ти сам моє творіння, і доля в нас єдина.

Навіть травинку, що у спадок залишила тобі я - бережи.
І навіть вовка (раптом він останній?) убити не спіши.
Ми з тобою йдемо дорогою одною.
І ти не можеш бути наді мною,
Як і не можеш бути сам без мене.

Люди викидають багато бруду в повітря, у воду, на землю. Чи не є ти одним з них?
Запам'ятай! Щоб газета, кинута у лісі, перегнила в землі, потрібно рік; порожня консервна банка - 10 років; поліетиленовий пакет - сотні років; скло розбитої банки буде псувати ліс віками.

Ведуча: Ми для тебе, Природо, підготували подарунки: це відповіді на анкету «Охороняй природу», твори «Як охороняти природу», «Що б я зробив для охорони природи, якби був президентом», вивчили до свята вірші.

10-й учень: Он повзе мурашка,
Ось хлопочить річка.
Не зривай ромашку,
Не топчи травичку.
В зелені діброва,
В китицях ліщина.
Глянь, яка чудова
Наша Україна.
Журавлі над лугом
Крилять рівним клином,
Будь природі другом,
Будь природі сином.

11-й учень: Пам'ятай же ти, людино,
Коли воду будеш пити,
Що дерева також плачуть,
Що і гілці теж болять.
Чи людська сльоза солоня,
Чи березова солодка -
Все одно - вона гірка.
Помилуйсь на кожну гілку,
Полюби і ліс, і гай,
А сокиру, ніжик, пилку
Краще дома забувай.

12-й учень: Мій рідний край, моя земля!
Її шануємо ти і я.
Саджаємо яблуні в саду,
Рубаємо лунки у льоду.
Шпаківні вішаємо весною,
А годівниці - всі зимою.
За чисті води, чисті ріки
Боротись будемо навіки.
Хай стане чистою Земля,
Бо мій господар - ти і я.

Природа: Вмійте природу любити.
Вам у походи ходити
І мандрувати, любі діти,
Вмійте ж природу любити.
Кожній стеблинці радіти.
В полі, у лісі, над яром -
Квіти, дерева і трави.
Цвіту не вирви задаром,
Білки не вбий для забави.

Оберігайте ж повсюди
Шлях і стежиночку в гаї,
Все те окрасою буде
Нашого рідного краю.

Ведучий: Ми глибоко переконані, що ви не будете смітити в лісі, не будете кривдити безпорадних тварин, не будете калічити дерева, не будете збирати квіти, трави, занесені до Червоної книги.

Ведуча: Всі ваші майбутні плани і проекти будете здійснювати лише в злагоді з природою. До побачення! Приходьте ще. Ми із задоволенням помандруємо з вами новими стежками чарівного лісу.

Господарі галявини запрошують присутніх у фітобар, де пригощають чаями і настоями, горіхами і грибами, тиріжками і тістечками.

Брейн-ринг «Рослини нашого краю»

Мета: поглибити знання учнів про рослини, розширити їх кругозір; розвинути інтерес до біології рослин, швидкість мислення і вміння обґрунтовувати відповідь; виховувати любов і бережливе ставлення до живої природи.

Обладнання: чорна скринька; два різнокольорові прапорці; насіння жита, гороху, маку, гарбуза, соняшника; лавровий лист; цибулина; настій валеріани; різні крупки; конверт.

Хід заходу:

Учитель. До нас прийшов лист від цариці Біології. Вона запрошує в гості до Рослинного царства. Поїхати, на жаль, можуть не всі, тому потрібно позмагатися, щоб вибороти приз - подорож у чарівне царство. Для цього проведемо біологічний брейн-ринг, тема якого «Рослини нашого краю».

1. Організаційний момент

Діти об'єднуються у 2 команди, які обирають капітанів і дають назви своїй команді. Капітани отримують різнокольорові прапорці.

II. Проведення брейн-рингу

Завдання 1.

Роздаються зерна жита, гороху, маку, гарбуза і соняшника. Визначте, які з них є насінням, а які - плодами.

Відповідь. У гороху, маку, гарбуза – насіння; зернівка і сім'янка - сухі плоди жита і соняшника.

Завдання 2.

У чорній скриньці є гілка рослини з неїстівними листками. Цю рослину було присвячено давньогрецькому богові науки та мистецтва Аполлону. Нею нагороджують художників, артистів на знак визнання їхніх успіхів. Слово «лауреат» також походить від неї. Гілка якої рослини лежить у «чорній скриньці»? Відповідь. Лавр благородний.

Завдання 3.

Відомо, що Іван Грозний лікував цим печеним овочем набряк на нозі. Його з давніх часів використовували при лікуванні гнійних процесів, застуди. Цю рослину називали овочем бідняків. Про що йдеться? До якої родини і класу належить рослина?

Відповідь. Про цибулину, родину Лілійні, Клас Однодольні.

Завдання 4.

У чорній скриньці лежить медичний препарат. Якщо пригостити настоєм цієї лікарської рослини kota, то він буде «танцювати на задніх лапках у шаленому захваті, закинувши голову назад і горлаючи про своє невимовне щастя, потім забіжить у будинок, створюючи на своєму шляху хаос і все руйнуючи» (Марк Твен, «Пригоди Тома Соєра»).

Що лежить у «чорній скриньці»? Який вплив воно має на людину? Відповідь. Настій валеріани; використовуються як заспокійливе.

Завдання 5.

Дайте відповіді на запитання:

1. Який орган картоплі вживають у їжу? (Відповідь. Бульбу - видозмінений підземний пагін).

2. Який орган редиски вживають у їжу? (Відповідь. Коренеплід - видозмінений корінь).
3. Який орган хрону вживають у їжу? (Відповідь. Кореневище - видозмінений підземний пагін).
4. На світлі бульби картоплі зеленіють, а бульби жоржини - ні. Чому? (Відповідь. Бульби картоплі - видозмінені пагони, в яких під дією світла лейкопласти перетворюються у хлоропласти, а бульби жоржини - це видозмінені корені, які не мають пластид).
5. Як у побуті називають продукти, що отримують з плодів коробочок? До якої родини належать ці рослини? (Відповідь. Крупи; родина Злакові (перлова - з ячменю, пшоно - з проса, геркулес - із вівса).
6. Повитиця обвивається лише навколо живих рослин, а хміль - і навколо палиць та кілків. Чим це можна пояснити? (Відповідь. Хмелю потрібна опора, щоб винести листя на світло; органічні речовини хміль утворює сам, а паразит повитиця живиться за рахунок рослин, до яких присмоктується).
7. Яка рослина може замінити вату і йод? (Відповідь. Торф'яний мох сфагнум; він добре вбирає рідину і дезинфікує, оскільки містить речовину, що діє на бактерії - карболову кислоту).
8. Яка бобова рослина ховає свої плоди в землю? (Відповідь. Земляний горіх - трав'яниста бобова рослина; після цвітіння квітконіжка із зав'яззю подовжується, нахилиється до землі й зариває свій плід).

III. Підбиття підсумків

Група, яка перемогла, нагороджується «призом» - мандрівкою до Рослинного царства.

Усний журнал «Рослини у побуті та у віруваннях українців»

Мета: поглибити знання про роль рослин у побуті та духовному житті українців; виховувати дбайливе ставлення до природи.

Хід заходу

Ведучий. Наш захід присвячується з'ясуванню ролі рослин у житті українського народу. Для участі запрошено відомих науковців з різних галузей знань, а слухачі матимуть можливість поставити їм запитання.

Сторінка 1. Етнограф. Рослини посідають важливе місце у родинній, весільній, поховальній обрядовості. Численні обряди, звичаї і повір'я повинні захистити, забезпечити здоров'я та добробут. Надання рослинам магічних властивостей йде з тих далеких часів, коли деякі рослини вважалися тотемами й родоначальниками окремих родових груп людей.

Рослинна символіка представлена в усіх журналах усної народної творчості, яка тривалий час була єдиним джерелом тисячолітнього досвіду поколінь. Безліч пісень, загадок, приказок є підтвердженням вищезазначеного.

Рослини-символи стали втіленням чоловічої та жіночої основ. Наприклад, чоловічими деревами-символами вважалися дуб, клен, явір (так на Поліссі та у західних областях називали один із різновидів клену), а до жіночих символів належать верба, тополя, калина. Інші рослини вважалися уособленням тих чи інших явищ, сторін життя. Наприклад, барвінок був символом довголіття, кохання та шлюбу. У деяких регіонах України, зокрема на Закарпатті, із плетіння із барвінку вінка для молодят починався весільний ритуал. Дуже часто квітку - шлюбний символ рвали у господарів, які жили багато років у любові та злагоді. Хміль у народі був символом життя. Доброю прикметою вважалося одружуватися саме в пору цвітіння хмелю. Рута і м'ята - символи дівочої краси, молодості.

Барвистий світ рослин знайшов яскраве відображення і в народному мистецтві. Тут варто згадати роботи художниць Катерини Білокур, Марії Приймаченко та багатьох інших народних майстрів, для яких світ рослин є невичерпним джерелом натхнення.

Сторінка 2. Етнограф 2. Іноді сучасні люди, дивлячись із висоти своїх глибоких знань з хімії, фізики, медицини, біології, досить зневажливо ставляться до народних обрядів, традицій, вважаючи їх примітивними. Але, насправді, це зовсім не так. Народ, спостерігаючи за особливостями рослин, багатьом із них дав влучні та своєрідні назви. Наприклад, чистотіл застосовували не тільки як лікувальну рослину, а й парили у його відварі глечики для зберігання молока. Через це чистотіл час-

то називали глек опаром, молочником. Новітні дослідження виявили в цій рослині специфічні речовини - алкалоїди, завдяки яким чистотіл має протимікробні властивості, що перешкоджає проникненню з молоком в організм людини збудників різних хвороб (туберкульозу, бруцельозу). Якщо ж у горщику погано зсідалася сметана, його парили дивосилом, який через це називали сідач. На жаль, з приходом ери фармацевтичних препаратів цілющі властивості багатьох рослин призабулися.

Для ведення сільськогосподарських робіт необхідними були знання про вегетаційний цикл рослин, особливості вирощування. Звичайно, їх не можна повною мірою порівнювати із сучасними науковими знаннями, але і нехтувати ними також не варто. Багато сил у селян забирає боротьба із шкідниками, оскільки застосування різних отрутохімікатів негативно впливає на здоров'я людей. Щоб вберегти урожай від шкідників, у народі здавна використовували настій із чорнобривців, який є ефективним і екологічно безпечним засобом.

Однак народні традиції все більше і більше забуваються. Наприклад, у багатьох селах, де ще 100 років тому етнографи записували чимало пісень, звичаїв, зараз вже не пам'ятають давніх обр'ядів. Особливо це стосується дохристиянського періоду, а без цих знань неможливо повною мірою осмислити нашу історію та культуру.

Сторінка 3. Фітотерапевт. Селяни, а особливо знахарі, були добре обізнані з лікувальними властивостями багатьох рослин. Ці народні знання є важливими і в наш час. Недарма навіть представники традиційної медицини та науковці цікавляться народними засобами лікування різних хвороб. Наприклад, здавна відомо, що м'ята покращує травлення, а крім того, робить людину бадьорішою та розважливішою. У багатьох областях України цю рослину використовували як приправу, навіть додавали у вареники. Сучасні дослідження доводять, що м'ята позитивно впливає на роботу мозку. Цілющі властивості мають також багато інших рослин, про кожну з яких могла б вийти довга та змістовна розповідь. Але за браком часу зупинюся детальніше на властивостях деяких з них. Хрін покращує травлення, сприяє виділенню жовчі, та навіть успішно бореться зі стафілококовими інфекціями. Недарма українці здавна мали звичай кидати у дїжку з питною водою корінець хрону. Така вода не мала гіркого присмаку, втім була позбавлена хвороботворних мікроорганізмів, довго зберігалася свіжою, сприяла виведенню з організму надлишку рідини та солей сечової кислоти. Люди, особливо літні, які регулярно пили цю воду, відчували легкість у ногах та зменшення болів. Я та мої колеги-фітотерапевти радимо використовувати ці городні ліки як профілактичний засіб під час епідемій грипу та для лікування гнійних ран, стоматиту, ангіни, фарингіту.

Здавна шанована в народі яблуна. Зараз, мабуть, кожному відомо про те, що в плодах цього дерева містяться пектини, які здатні виводити з організму шкідливі речовини. Ними раніше лікували друкарів, які отруїлися випарами сполук свинцю. Недарма кажуть у народі: якщо хоч раз на день з'їдати яблуко, то й у лікуванні не буде потреби. У першій польській енциклопедії, виданій у середині XVIII ст., наведений так званий «рецепт молодості», доволі нескладний - кожного дня вживати яблука та волоські горіхи. Можливо, це і є той чудодійний засіб, який допоможе зберегти молодість та здоров'я впродовж багатьох років.

У наш час науковці вже визнають дію навколо кожної живої істоти біополя, що в багатьох випадках підтверджує глибокі знання народних цілителів у цій галузі. Доведено, що деякі рослини, наприклад, осика і тополя, є так званими «енерговампірами», тобто здатні «забирати» енергію. Через це вони часто викликають млявість, погіршення самопочуття, але водночас мають здатність до лікування хвороб шляхом «відсмоктування» негативної енергії. Часто радять позбавлятися від синців та опіків, приклавши до ураженого місця торбинку з осиковими стружками.

І наостанок хотілося б ще раз зазначити, що рідна земля має для нас безліч цілющих скарбів, що здатні допомогти кожному.

Сторінка 4. Еколог. Людина завжди перебувала в певному флористичному оточенні. Від назв рослин утворилися чимало назв міст, сіл, річок. Здається, важко знайти в Україні таку рослину, яка б не мала аналогічного топоніма - Барвінок, Калинівка, Горіхова, Конопелька, Липовець, Лопухівка, Хмільник, Малинівка, Черемош, Ясенець, Тростянець. І це лише небагато прикладів.

Наші предки вважали себе невід'ємною частиною живої природи і поважали закони своїх сусідів - рослин і тварин. Як результат цього гармонійного співіснування виникло безліч легенд, звичаїв, обрядів, що сягають своїм корінням глибоко в давнину. Можливо, дехто, не розуміючи їх справжнього значення, вважає ці оповідки «пройденим етапом» на шляху розвитку людства. Але чи так є

насправді? Замислимося. Ці перевірені віками народні традиції мудро регулювали стосунки людини та природи, а в наш час перед людством вже цілком реально постає загроза екологічної катастрофи. Причиною не в останню чергу є споживацький світогляд сучасних людей, для яких природа, інші живі істоти виступають лише як засоби задоволення власних потреб, забезпечення «комфортного» існування. Непродумане втручання людей у природні процеси з метою «покращити» навколишній світ призводить у більшості випадків до негативних наслідків. У такій ситуації треба більше звернути увагу на вже призабуті народні традиції, які не тільки не суперечать доведеним наукою екологічним законам, а й показують людству шляхи подолання деяких актуальних проблем.

Культура наших предків була тісно пов'язана із землею та працею на ній. Увесь річний цикл господарських робіт мав на меті не привласнення природних багатств, а навпаки - збереження одвічної гармонії, яка панувала в довкіллі, відтворення життя в усьому, що оточувало людину.

Часи переконаності в тому, що людина - цар природи давно минули. Зараз настав час усвідомити: ми - лише малесенька часточка світу, що нас оточує. Сподіваюся, народний досвід співіснування з природою допоможе нам та прийдешнім поколінням обрати правильний шлях розвитку людства.

Ведучий. Дякую всім учасникам конференції. Закінчити її хотілося б словами поета М. Рильського:

Люби природу не як символ Душі своєї,
Люби природу не для себе, Люби для неї.

Тож нехай у серці кожного з нас горить незгасимий вогник любові до всього живого на нашій планеті!

Тематичний вечір «Тасмниці народної медицини»

Мета: поглибити знання про лікарські рослини; ознайомити з методами заготівлі лікарської сировини, приготування чаїв і настоїв, відварів; розкрити зв'язок людини між поколіннями за допомогою звичаїв та обрядів нашого народу.

Обладнання: лікарська сировина, гербарій лікарських рослин, листівки, фітозбір.
Хід заходу

Вступне слово вчителя. На території України росте до 5 тис. видів рослин. У фармацевтичній практиці використовують майже 300 видів. 40 % від усіх лікувальних препаратів виготовляють з лікарських рослин (учні називають медичні препарати та рослини, з яких вони виготовлені).

Люди часто пов'язують лікувальні властивості рослин із чудодійною силою, про що розповідається у легендах. Багато рослин є елементом обрядів - виконуючи обрядові дії, пов'язані з певними рослинами, людина сподівається, що це допоможе зберегти здоров'я, зміцнити добробут сім'ї, посилити родючість землі.

Вважається, що найкращий час для збирання звіробою, полину, любистку, лопуха, м'яти, деревію, материнки та деяких інших трав - ніч на Івана Купала. Травам, зібраним у цю ніч, приписується чудодійна сила.

Учень. Особливо популярним в Україні є дуб. Його шанують за довголіття, міцність, вологостійкість. Дуб - чудовий будівельний матеріал. Колись вірили, якщо у першу купіль немовляти покласти три листочки з верхівки дуба, то хлопець виросте міцним, як дуб. Коли народжувався син, біля хати садили дуб, дубовими гілками уквітчували хату, встеляли долівку з весни до осені там, де росте син. Ліжко теж збивали з дубових дошок, щоб за ніч чоловік набирався від них міцності й сили.

Учениця. Дуб, оспіваний у народних думах та піснях, став символом молодого козака.

Чом дуб не зелений?

Лист хмара прибила.

Козак невеселий –

Лихая година.

У весільних приповідках і побажаннях дуб є символом подружнього життя, міцного здоров'я і довголіття молодят («Дарую вам дубочки, щоб жили в парі, як голубочки», «Дарую дуби, що в діброві, будьте дужі та здорові»).

Давні слов'яни біля лісових велетнів влаштовували обрядові дійства, приносили жертву богам.

У XIX ст. на Зелені свята в центрі села ставили довгу жердину з прикріпленим угорі колом, прикрашали її травами, квітами, стрічками, обкопували невеликим рівчачком. Довкола такого «дуба» відбувалися ігри, що супроводжувалися ритуальними піснями. Цей обряд символізував розквіт природи, початок літа. Дубом-велетнем позначав народ, наче віхою, певні етапи своєї славної історії: Запорізький дуб ... Дуб Палія ... Дуб Шевченка.

Учень. Тополя в Україні - символ жіночої долі, незрадливою та, на жаль, нещасливою дівочого кохання. У народних піснях з тополею порівнюються красива струнка дівчина або заміжня жінка. Рубання тополі символізує заручення та одруження дівчини.

Тонкая, високая тополя:

Чорнявая дівчина - то моя.

Тонкую, високою зрубаю.

Чорнявую дівчину кохаю.

Відомий казковий мотив - обернення дівчини на тополею - використав Т. Шевченко в поемі «Тополя».

У першій половині XIX ст. існував обряд носіння тополі, який виконувався на Зелені свята. Тополю зображала вродлива дівчина, вбрана в стрічки, зелень та квіти, її водили селом, співали:

Стояла тополя край чистого поля.

Стій, топольську, стій, не розвивайся.

Буйному вітроньку не віддавайся.

Учениця. Калину українці садили біля своєї оселі як символ щастя, родинного благополуччя і достатку. Красиву дівчину порівнювали з калиною:

Зацвіла в долині

Червона калина.

Ніби засміялась

Дівчина-дитина.

Так писав Т. Шевченко. Китицями калини прикрашали весільний коровай, каліновим цвітом чи ягодами оздоблювали гілечку. Водночас схилена над водою калина нагадує смуток і журбу:

Червона калинонька

На яр-воду схилилася...

Там дівчина журилася.

Учень. У багатьох народних піснях оспіваний барвінок - вічнозелена трав'яниста рослина, що зберігає свій колір і свіжість навіть під снігом. Барвінок - символ першого кохання та чистого шлюбу. Із хрещатого барвінку плетуть шлюбні вінки.

Учениця. Поширеним було вірування в чудодійні сили маку, зерна якого самі сипалися з голівок. Таким маком обсипали обійстя і вірили, то жоден злий дух не зможе зайти до нього, доки не збере і не порухає всі зерна. Як оберіг від відьом, дійну корову обсипали маком, освяченим на Маковія або на Спаса, примовляючи: «Коли цей мак збереш, тоді у мості корови молоко відбереш».

Гарна дівчина порівнюється з маківкою. Відвари з пелюсток маку використовують як заспокійливий засіб і речовину, що пом'якшує кашель.

Учень. З тополі чорної збирають бруньки, сушать, а потім використовують настій і мазі в разі опіків, подагри, ревматизму.

Опоетизована народом верба не випадково заслужила собі шану. Виростаючи біля природних джерел води, вона стала ніби її позначкою. Існує навіть прислів'я: «Де срібліє вербиця, там здорова водичка».

У язичницькі часи наші пращури вірили, що вона охороняє людей та їхнє житло від злих духів. Освячену вербу зберігали в хаті й використовували як лікувальний засіб і оберіг. Вірили, що в таку хату не вдарить блискавка, до неї не забреде нечиста сила.

Препарати (настій, порошок) з верби застосовують під час лікування шлунково-кишкового тракту, а також при подагрі, ревматизмі та деяких застудних захворюваннях.

Учениця. У народних піснях і приказках полин мав епітет «гіркий» і дуже часто виступав символом нещасливого життя. Його використовували як оберіг від русалок. Водний настій та спиртоводна витяжка з полину застосовується для апетиту і поліпшення травлення.

Реклама-парад

Виходять учні, які тримають малюнки лікарських рослин.

1-йучень. Я - горобина звичайна, мої плоди використовують для виготовлення сечогінного і кровоспинного настоїв.

2-йучень. А я - смородина. Використовують мої листя та ягоди. Відвар з листя застосовують при ревматизмі як потогінний та сечогінний засіб.

3-йучень. Я - звичайний хміль. Мої суцвіття заготовляють у серпні, сушать і застосовують при неврозах, безсонні, гастритах, циститах.

4-йучень. Мене в народі звать любчиком-любистком. Відвар мій вживають у разі водянки, нервових і серцевих захворювань.

5-йучень. А я - мешканець городів, ви мене впізнали. Я - фенхель звичайний, або кріп. Відвар застосовують для збудження апетиту і поліпшення травлення, а також використовують у харчовій та парфумерній промисловості.

Конкурс загадок і прислів'їв про лікарські рослини.

Учасники добирають загадки про лікарські рослини під час підготовки до заходу.

Заключне слово вчителя (про значення лікарських рослин).

Сценарій екологічного свята «Шануймо, люди, лісу дивосвіт!»

Мета. Сприяти формуванню етичних взаємовідносин людини з довкіллям.

На сцені імітована лісова галявина: пеньки, мотлох. Ліне спів птахів. З'являється Лісовик, Вовк, Засць, Синички, Сосна, Акація, Маслята, Лісові квіти.

Лісовик (*поважно*).

Лісові збори у нас з питання надто звичного,

Як боротися проти «перевигулу туристичного».

Заперечень, мабуть, немає,

Бо кожному оця проблема серце крас.

Вовк.

Я прошу слова.

Хоча у мене вдача й безтолкова!

(*Урочисто*). Зібрались ми, шановні друзі,

Щоб протистоять людській нарузі!

Засць (*перебиває*). Від тебе, голубе, я кожний день в напрузі...

Вовк.

Ти, Зайцю, постривай! Мене, прошу, суворо не картай!

Бо я ще й — гуманіст...

А ось весна примчалась у район,

На полювання відкривається сезон...

Лисичка.

У ліс попруться всі щасливіці.

Синички.

Туристи, рибаки, мисливці...

Сосна. І криком тишу розтерзають.

Акація. Підлісок ніжний поламають.

Квіти. Квіти, квіти ж перші позривають,

Красу тендітну розстріляють.

Лисичка. Багаття знову запалають.

Засць. Озера сітками покрають...

Лісовик.

Емоції притишить є резон (*Мудро*). Що діяти, в людей із лицемірства зітканий закон...

Засць. Я пропоную дари лісові поховати!

Вовк. От молодець вухатий. А, може, і птахам співати перестати?

Сосна.

Деревам віти похилити в тузі,
Прийде ж, мабуть, кінець нарузі...

Акація.

Я така, що вже й згодна поклониться людині-варвару до ніг
Можливо, врешті, й змилюється...,
А Бог тоді б її простити зміг...

Лісовик (*осудливо*). Ой, негоже, негоже! Природі величавій кидать під ноги і красу свою, і славу.

Синички.

А спробуймо гуртом придумати щось нове,
Щоб товариство лісове пришило усе до ладу...

Гриби (*несміливо*).

Завжди говорять, що гриби безініціативні,
Отруйні й неїстівні.
А от не обезсудьте за пораду —
створімо лісову агітбригаду!

Квіти.

Згода! Згода! Ідея ця чудова і нова!
Невже людина зовсім безтолкова!

Вовк. Та в неї в голові одна половина!

Всі. Згода! Ідея нова й чудова!

Лісовик. Ти, Вовче, будеш режисер! Ти, Зайцю, декоратор відтепер! Лісички пишуть фонограм! Акації та Сосни виступають із віршами! Квітів я хочу попрохати в агітбригаді танцювати!

Вовк.

Шановний друже, Лісовик! Я ж від роботи вже відвик. Який із мене режисер? В мені уже й актор помер...

Лісовик.

Це моя воля лісова!
Навіщо, Вовче, ці пусті слова!

Засць.

Ставаймо краще до роботи,
Програму зробим до суботи!

Під музику братство метушливо виходить. Лісовик обдивляється пеньки і тяжко зітхає. Повільно виходить теж. Стрімко міняється музика. На поляну з різних кінців виходять Рибалка, Мисливець та Турист. Радо зустрічаються, галасують.

Мисливець. Оце так зустріч! А яка ж прекрасна поляна!

Рибалка. Влаштуєм пікнічок і дамо красі цій прочухана!

Мисливець (*радо оглядаючи руїницію*). І постріляємо в пташок!

Турист. І розкладемо вогнище — нехай погріється лісок!

Рибалка. Організуєм шашличок, зробим шалашик із гілок!

Турист. Я за озерцем так заскучав, аж осатанів. Наглушим щук і карасів!

(Розкладають свої пожитки, дістають їжу, горілку, ладнають багаття).

Мисливець. Ох і житуха в нас, Андрюха!

Рибалка. Як десь за пазухою в Бога! Ти згоден з нами, брат Серьога!

Турист.

Хлопці! Хлопці! Хоча весь світ вже гине до бісу,
Та бачу я, що на наш вік вистачить ще лісу!

(Обнімаються, танцюють довкіл пеньків. Раптово появляється Лісовик з агітбригадою. В руках заклічні еко-плакати, планшети).

Лісовик. Наше братство лісове пропонує вам подивитись діло ось нове.

Мисливець. Валайте! Я протягом вашої агітки встигну рушницю приготувати та набої.

Рибалка. А я ось невід приготую, бо бачу, що й на поляні щось смачне вполюю!

Турист. А я турист! Хочу тільки відпочити на славу й оздоровити статуру браву!

Лісовик трічі стукає палицею. На поляну вистрибують їжаки з мітлами та в фартухах. Вони під музику танцюють своєрідний танок. Синички увесь час скандують: «Ежи пыхтят и морщатся — они вам что — уборщицы?».

Мисливець. Ото дива! Оце так братія весела лісова!

Турист. Я вам сказати, любі, мушу. Мене бере це все за душу!

Рибалка (кричить). Ви лірики, лірики в програму домішайте! Від неї в мене такий настрої вилізе!

Засць. Постривайте! В нас пісня є. Вона вас зачарує! (Виконується пісня на розсуд керівника агітколективу).

Квіти.

Зривайте лише спогади, а квіти залишайте!

Ой люди, людоньки! Нарешті совість майте!

Птахи, звірята.

Птахів і звірят не вбивайте! Ой люди, людоньки! Нарешті совість майте!

Дерева.

Автомашинами і мотоциклами коріння й тишу не терзайте!

Ой люди, людоньки! Нарешті совість майте!

Лісовик. У ліс з любов'ю йдіть! Красу його плекайте!

Всі. Ой люди, людоньки! Нарешті совість майте!

Вовк починає підвивати.

Засць (стиха).

Вовче! Чорт би побрав твою маму! Ти зірвеш і режисуру і програму!

Вовк. Ой, вухастий, відстань! Добром прошу! Ти знаєш, як мені людей шкода стало! Я в роль увійшов!

Лісовик. А ще ми вам проклали екологічну стежину. Вона пролягає через красиві, найягідніші, найгрибніші місця лісу. Ідіть, любуйтеся, користуйтеся розумно дарами природи!

Мисливець. Серього! Ми ще не п'яні? А, може, це сниться?

Рибалка. Ні, брате! Це реальність! Довкола справді краса, добро. На жаль, це ще ми погані.

Турист. Ви дійсно, як варвари. Бродите з рушницями, неводами, сокирами. А я ось вільна птаха — турист! Душею еднаюся з красою природи!

Лісовик. А хизуватися - гріх! Скільки ж ти гектарів лісу спалив минулого року, коли багаття забув загасити?

Мисливець.

Друзі! Не будемо влаштовувати дебати! Дозвольте мудру річ сказати! Можливо, у житті і рідко це буває, проте й мисливець совість має!

Рибалка.

А рибалка теж не варвар і злодюга.

Йому тепер не личить над природою наруга!

Турист. А я давно став надійним спільником дубам і кленам, галявинам зеленим, квітам, траві, звірятам і пташкам горлагим!

Лісовик. Тоді нехай дзвенить у лісі свято!

(Ліне музика. Всі виконують спільний імпровізований короткий танок).

Мисливець (до Лісовика). Милій лісовий владико! Свої думки щодо збереження природи висловили лише ми. А що ж, цікаво, думають інші?

Лісовик. Наша робота не була марною. Людина повинна скрізь бути сама собою!

Вовк. І свою любов до природи ствердити реальними справами.

Засць. Посадити дерево, очистити лісове джерельце!

Їжак. Шанувати права природи. А всім, хто вирішив нарешті очистити свої душі, ми рекомендуємо прочитати ось книги (показує) «Поради мисливцю, туристу та рибалці».

Лисичка. А написали її ентузіаста природоохорони з Київського еколого-культурного центру.

Мисливець. І, дійсно, друзі, прочитайте цю книгу!

Рибалка. Тоді з чистим сумлінням йтимете в гості до природи!

Лісовик. Ми чекаємо на вас.

Звучить пісня на розсуд керівника екологічного колективу.

Вікторина „Дивовижний світ тварин”

Конкурс №1. Привітання

Команди демонструють своє домашнє завдання: представляють назву команди, емблему, гасло, обґрунтовують свій вибір.

Конкурс № 2. Розминка

Командам пропонуються 10 запитань. Якщо команда знає відповідь, то швидко піднімає руку. Оцінюються швидкість і правильність відповіді.

- ◆ Найвища тварина на Землі? (*жирафа до 5 м*).
- ◆ Хто важчий: найбільша акула чи слон? (*акула важча від слона у 5 разів*).
- ◆ Найбільший у світі птах? (*Африканський страус*).
- ◆ Найменший у світі птах? (*колібри*).
- ◆ Які птахи прилітають до нас навесні раніше від усіх? (*граки, шпаци, жайворонки*).
- ◆ Назвіть найбільшого з ссавців, які існують у природі (*синій кит*).
- ◆ Назвіть найменшого з ссавців (*землерийка*).
- ◆ Хто плаває швидше від усіх? (*меч-риба*).
- ◆ Який з ссавців пірнає глибше від усіх? (*кашалот*).
- ◆ Які тварини можуть швидко змінювати своє забарвлення? (*хамелеони, молоски, деякі риби*).

Конкурс № 3. Хто більше?

Команди по черзі називають казки, в яких персонажами є тварини. Важливо не повторюватись і швидко відповідати.

Конкурс № 4. Кросворд

Команди отримують аркуші із кросвордом і намагаються якнайшвидше і правильно його розв'язати.

1. Птах, який перед дощем літає низько над землею.
2. Найбільша у природі кішка.
3. Птах — символ миру.
4. Зображення цього птаха є на гербах багатьох країн світу.
5. Жук, який має таку саму назву, що і звір.
6. Тварина, яка виношує своїх малят у сумці.
7. Звір, що живе у лісі і дуже часто є персонажем казок.
8. Стародавні греки називали цю тварину «водяним конем».
9. Морський родич рака.
10. Великий хижак морів та океанів.
11. Тварина, яка харчується евкаліптом.
12. Найспритніший зі звірів.

Відповіді: 1. Ластівка. 2. Тигр. 3. Голуб. 4. Орел. 5. Носоріг. 6. Кенгуру. 7. Вовк. 8. Бегемот. 9. Краб. 10. Акула. 11. Коала. 12. Гепард.

Конкурс № 5. Наукова характеристика тварин

а) Діти пригадують способи класифікації тварин.
б) Кожна команда повинна за 15 секунд охарактеризувати тварину, виходячи з трьох видів класифікації тварин.

1-ша команда:

- дельфін (звір, хижак, живородний);
- жаба (земноводна, комахоїдна, відкладає ікру);

- лев (звір, хижак, живородний);
- канарка (птаха, комахоїдна, яйцекладна).

2-га команда:

- богомол (комаха, травоядний, яйцекладний);
- яструб (птаха, хижак, яйцекладний);
- ведмідь (звір, всеїдний, живородний);
- варан (плазун, хижак, яйцекладний).

Конкурс № 6. Най-, най-...

Команди представляють своє домашнє завдання — розповідь про найцікавіших хижаків і рослиноїдних тварин.

9. Підсумки вікторини.

- а) Журі підводить підсумки, оголошує результати.
- б) Нагородження переможців, кращих гравців, капітанів.

Тести: «Червона книга України»

1) *Червона книга – це:*

а) основний державний документ, в якому збережено перелік рідкісних рослинних угруповань із рідкісними, ендемічними та реліктовими видами рослин (наприклад, високогірні, степові, заплавні), які майже повністю знищено господарською діяльністю;

б) основний державний документ, в якому узагальнено матеріали про сучасний стан рідкісних рослин і тварин у країні, на підставі якого розробляються наукові і практичні заходи, спрямовані на їх охорону, відтворення і раціональне використання;

в) основний державний документ, в якому поданий перелік типових для цієї місцевості представників рослинного та тваринного світу.

2) *Ідея створення Червоної книги належить:*

- а) Пітеру Скотту;
- б) Оскару Уальду;
- в) Володимиру Вернадському.

3) *Перше видання Червоної книги України припадає на:*

- а) 1974;
- б) 1979;
- в) 1980.

4) *Оберіть найбільш повний перелік категорій видів, поданих в Червоній книзі:*

- а) зниклі, зникаючі, вразливі, рідкісні;
- б) вразливі, рідкісні, унікальні, невідновні;
- в) зникаючі, зниклі, недостатньо вразливі, ексклюзивні.

5) *Із поданих нижче тварин оберіть види-червонокнижники:*

- а) собака домашній, носоріг, кіт лісовий, тхір степовий;
- б) зубр, лелека чорний, пугач, орел степовий;
- в) орел, беркут, пугач, сорока звичайна, лисиця лісова.

6) *Із поданих нижче рослин, оберіть види-червонокнижники:*

- а) сон-трава велика, півонія вузьколиста, лілія лісова, підсніжник звичайний;
- б) шафран звичайний, айстра лугова, ромашка широколиста, волошка степова;
- в) сон-трава, чорнобривці розлогі, георгіни звичайні, тюльпан дволистий.

Список використаних джерел

1. Бакуменко Л.Л. Безпека людини в невиробничій сфері / Л.Л. Бакуменко – Х.: Оригінал, 1999.
2. Дослідницька робота школярів з біології: навч.-метод. пос. / за заг. ред. к.б.н. С.М. Панченко, Л.В. Тихенко. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – 368 с.
3. Коваленко І., Коночук А. та ін. Методика роботи в літньому оздоровчому таборі. – Київ, 1997.
4. Літо – 91: збірник методичних матеріалів на допомогу організаторам літнього відпочинку. – К.: Київський будинок дітей і юнацтва ім. О.Островського, 1991.
5. Методичні рекомендації організаторам літнього відпочинку дітей / Дитячий центр. «Молода гвардія». – Одеса, 1993.
6. Організація та проведення екологічних таборів: метод. рекомендації. – Суми, 2002. – 40 с.
7. Освіта Сумщини // № 3(7). – 2010.
8. Педагогіка табірної зміни: Метод. рекомендації/ Упор. Коночук А.І., Солова В.М., Белкіна Н.І. – Ніжин, 1993.
9. Повір'я. – К.: Знання України, 1992.
10. Позакласний час // № 9-10. – 2004.
11. Позашкільна освіта Сумщини – 2010: регіональний аспект. Випуск 2. – Суми: Нотабене – 2010.
12. Пустовіт Г.П. Позашкільна освіта: дидактичні основи методів навчально-виховної роботи: монографія.- Кн.» / Г.П. Пустовіт, Л.В. Тихенко – Суми : Університетська книга, 2008.
13. Семенець В.Г., Цоков О.К. Азбука долікарняної допомоги. – IX, АСМІ, 2000.
14. Шматько В.Г. Екологія і організація природоохоронної діяльності. – К.: Наукова думка, 2008. – 270 с.

ВІСНИК ПОЗАШКІЛЛЯ

Випуск № 10

Юннатівське літо

**(методичні матеріали на допомогу педагогам
загальноосвітніх та позашкільних навчальних
закладів з організації дозвілля школярів влітку)**

Формат 60x84/16.

Замовлення №138700. Наклад 1000 прим.

Друк ТзОВ “ЗУКЦ”

м. Львів, 79005, вул. М.Драгоманова, 18
тел.: (032) 243-32-82, 297-01-41, 297-06-76

Свідоцтво про внесення до держреєстру

№408 від 09.04.2001 р.